

Transilvania

An. XLV.

1 Decembrie v. 1914.

Nr. 10—12.

† Dr. Alexandru Bogdan.

Crâncenul războiu, deslănțuit din luna lui August încoace, își cere jertfele sale.

Și, din nenorocire, între cei căzuți pe câmpul de luptă sau încetați din viață în urma sguuirilor împreunate cu evenimentele războinice, ai căror marturi ne-a fost dat a fi, sunt câțiva dintre cei mai buni ai noștri.

Pe lângă venerabilul Dr. Ioan Mihalyi din Sighet, mort ca pribeag într'unul din centrele noastre din Nordul Ardealului, avem a jeli pe vrednicul Dr. Ștefan Chirilovicu, fost director al despărțământului Ilia-Mureșană, pe harnicul profesor arădan Dr. Avram Sădeanu, membru corespondent al Secției școlare a «Asociațiunii», ale cărui lucrări din domeniul istoriei școalelor noastre ne îndreptățiau a aștepta dela dânsul atâta pentru viitor, pe profesorul Horațiu Deac din Gherla, membru corespondent al aceleiaș secții, pe tinerii: Dr. Fabiu Bontescu din Hațeg, Ioan Petra din Beiuș, Grigoriu Boca din Caianul-mic, membri distinși ai însoțirii noastre culturale. Și pe lângă aceștia, de bună seamă vor mai fi și alții, ale căror nume încă n'au putut pătrunde până la noi.

O pierdere deosebit de simțită a suferit Asociațiunea noastră, și, împreună cu ea, întreg neamul românesc prin moartea profesorului brașovean *Dr. Ale-*

xandru Bogdan, întâmplată pe câmpul de luptă dela Zumina în Galiția, în ziua de 7/20 Octomvrie.

Născut în 6 Februarie 1881 în Brașov dintr'o harnică familie, care a dat neamului nostru câțiva bărbați distinși, Alexandru Bogdan și-a început instrucțiunea în orașul său natal, urmând cursul primar și cel secundar la școlile, în serviciul cărora aveà să între mai târziu și pe care aveà să le illustreze timp de zece ani prin activitatea sa inteligentă și devotată, întreruptă, din nenorocire, așa de curând.

Studiile superioare le-a făcut la Universitățile din Budapesta, Berlin și Lipsca, ocupându-se în deosebi cu Filozofia și cu Filologia modernă și fiind totdeauna unul din studenții cei mai activi și mai conștiențioși. Aceste studii le încheiă în Maiu 1904, când fu promovat ca doctor în Filosofie la Universitatea din Lipsca, având ca teză «*Metrica lui Eminescu*» (*Die Metrik Eminescu-s*), o lucrare migăloasă, care dovedește o adâncă pătrundere în tehnica ritmică a marelui poet.

În toamna aceluiaș an fu angajat ca profesor la liceul român din Brașov, unde fu instituit definitiv în a. 1907, după-ce 'și câștigase diploma de profesor pentru școlile secundare din studiile: Limba română și cea germană.

Ce a fost Alexandru Bogdan pentru școlile române din Brașov, o spun cu *un* glas atât foștii lui elevi, cari regretă cu toții pierderea lui prea timpurie, cât și colegii lui, cari îi vor păstră pururea o caldă amintire.

Inzestrat cu cunoștințe temeinice, rodul activității sale neobosite, care l-a însoțit în cursul întregii sale vieți și care formează una din notele sale cele mai caracteristice, el erà în stare să împărtășească și altora

din comoara cunoștințelor sale. Expunerile sale erau limpezi și pline de viață.

Cu deosebire lecțiile lui din Istoria literaturii naționale, pe care le-a predat din anul școlar 1908/9 încoace, erau adevărate lecții de model.

«Lecțiile de literatură română», zice unul din foștii lui școlari, în «Gazeta Transilvaniei» din 21 Octomvrie (Nr. 232), «îi erau în totdeauna ținute academic: scurte, precise, clare, întreșute une-ori de caracterizări scurte la adresa diferitelor personaje marcante din literatura românească, alte-ori de analize psihologice subtile, îmbinate cu glume fine, dar pișcătoare, turnate apoi în o formă frumoasă și îngrijită, în un stil elegant și vioiu, predate în sfârșit în o limbă mlădioasă și neaoș românească».

Cu un cuvânt: profesorul Alexandru Bogdan se știă apropiă de sufletele elevilor săi, le încălziă cu căldura inimei sale și eră în stare să le răpească cu sine. De aceea și eră așa de iubit și de stimat de toți aceia, cari se adăpaseră din izvorul nesecat al cunoștințelor sale.

Și cu toată munca intensivă dăscălească, Alexandru Bogdan găsiă destulă vreme, ca să desvoalte o activitate socială și literară din cele mai rodnice.

Conferențiar priceput și ascultat cu plăcere, totodată spirit pătrunzător, care știă să precizeze problemele, ce se impuneau să fie discutate în public, el nu pregetă a-și spune părerile sale, — de obicei rezultatul unui studiu profund sau al unor observări îndelungate, — fie în cadrele unei conferențe ținute cu prilejul unei serbări școlare sau la întrunirile vreuncea din însoțirile noastre culturale, fie în marginile mai înguste ale unui articol de jurnal, subscris sau anonim.

Cu deosebire sunt de remarcat conferențele sale de cuprins literar și istoric, ținute în cadrele despărțământului Brașov al Asociațiunii, al cărui secretar zelos a fost un șir întreg de ani, sau la ciclurile din Sibiiu, la care a fost învitat a contribui, ca un vorbitor recunoscut și prețuit.

Și cât de bine își știă alege regretatul Alexandru Bogdan subiectul discursurilor sale, în raport cu publicul; ce aveà să le asculte!... Astfel în Brașov vorbește despre «Brașovenii de azi» (anul 1908) și despre «Moștenirea lui Șaguna» (1909); în Sibiiu, unde publicul ascultător se compunea în mare parte din elevii Seminarului teologic și pedagogic, despre «Desvoltarea bisericeii române» (1910), iară în Cohalm (1912), la deschiderea conferențelor învățătoarești, al căror comisar fusese numit din partea autorităților bisericești, despre «Insemnătatea limbii naționale în învățământ». Cluj

Dintre lucrările sale literare, pe lângă cele citate mai sus, amintim: «Ritmica cântecelor de copii» (publicată în Analele Academiei Române, București, 1905); colecțiunea «Cântece de copii și jocuri» (Brașov, acelaș an); «Strigoii, de M. Eminescu», studiu, publicat în această revistă, anul 1909; «Altă ortografie» (publ. de Casa școalelor, București, 1912); «Literatura română dela Junimea până azi» (conferență ținută în Sibiiu în primăvara acestui an, dar nepublicată încă). Deasemenea nepublicat și necomplet a rămas romanul «Profesorul Nicu Cicoare», în care, cum spun ceice cunosc fragmente din el, se pare că se oglindește o parte din ființa sufletească a autorului, — precum și o mulțime de schițe literare și critice, care băteau la porțile acestui spirit vecinic în activitate.

Cu Asociațiunea noastră mult regretatul Alexandru

Bogdan a stat totdeauna în cea mai strânsă legătură. Pe lângă prețioasele servicii, ce i le-a făcut ca secretar al despărțământului brașovean, dânsul a fost ales de timpuriu ca membru corespondent al Secției ei literare, iar din anul 1912 ca membru activ al acestei secțiuni și totodată ca referentul ei. Și în această calitate, ca în toate angajamentele sale, dânsul și-a făcut pe deplin datoria, căutând să promoveze interesele societății, care-l distinsese, și printr'ânsa interesele culturale ale neamului nostru întreg.

Aceleași legături strânse le-a avut mult regretatul și cu revista Asociațiunii, fiind în anul din urmă membru în Comitetul ei de redacție. Pe lângă studiile publicate în această revistă în anii de mai 'nainte, dânsul a contribuit acum mai pe urmă cu câteva prețioase dări de seamă, care dovedesc, ca toate lucrările sale, pătrundere și conștientizitate.

Și câte am mai fi putut așteptă dela omul acesta, care abiă pășise pe pragul bărbăției!

În adevăr, granata dela Zumina n'a stins numai vieța unui erou al armelor, cum s'a dovedit mult regretatul Alexandru Bogdan pe câmpul de luptă, ci a răpit din mijlocul nostru pe un vrednic bărbat de școală, un purtător distins al condeiului, un mânuitor dibaciu al graiului românesc, un oștean al luminei, un apostol al adevărului și al frumosului, un suflet ales, un caracter.

În veci amintirea lui!

A. B.

Contribuțiuni la istoria legăturilor Moldovei cu orașul Bistrița din Ardeal.

De Dr. Valeriu Seni.

Savantul francez Leroy-Beaulieu a fost unul dintre cei ce au studiat mai cu temeiu felul, cum știu popoarele Apusului să-și întocmească coloniile și să-și asigure prin ele interesele proprii și cele ale civilizației universale. În urma cercetărilor sale, el trebuie să recunoască iscusința rasei anglo-saxone, care e capabilă să organizeze «colonies avec colons»,¹ menite să devină forturi de apărare pentru interesele ei politice și să trezească la viață nouă poporul, în mijlocul căreia se află. Coloniile franceze nu sunt în stare să îplinească și chemarea aceasta și rămân «colonies sans colons»,² niște oaze izolate în mijlocul străinilor, cari le împresoară.

Elementul german, despărțit de trupina neamului său, apare pretutindeni ca apostol conștient al civilizației, iar binefacerile acesteia le exploatează în favorul său material. Având în vedere această țintă dublă, își potrivește mediului schimbat firea și felul său de a trăi. Dacă interese de ordin material îi cer, el uită și legăturile vechi de sânge și se lapadă de ființa sa etnică, viețuind ca «colon sans colonie».³ Aceste însușiri au ajutat rassa germană în nizuințele ei de a ocupa teren în străinătate. Ele ne explică, de ce Germanii au întrecut pe alte popoare prin expansiunea lor în Europa. Chiar și centrul stăpânirii lor, Berlinul, l-au pus pe un teritor slav, iar hotarele ei le-au împins până la Rin. Și-au asigurat o influență mare în afacerile Poloniei de odinioară, făcându-se stăpâni pe industria și comerțul ei și au contribuit, ca țara aceasta să ajungă un adevărat simbol al nenorocirilor naționale.

Ungaria a fost silită să le deschidă singură porțile intrărilor, sperând că coloniștii germani îi vor arăta căi nouă de progres economic. În schimb le-a dat spre folosință cel mai favorabil teren de muncă și le-a asigurat prerogativa, de a trăi

---

¹ Colonii cu locuitori.

² Colonii fără locuitori.

³ Colonist, care nu trăiește în o adevărată colonie.

ca o grupare aproape independentă de stat. Pe Sași îi găsim în Ardeal pretutindeni, unde solul răsplătește truda muncitorului cu recoltă îmbelșugată, sau ascunde în sânul său bogății naturale. Nici nu se opresc la locurile, pe cari le-au luat prima dată în stăpânire, ci se revarsă ca o undă năvalnică în toate părțile, învingând pedecile geografice, cari li se împotriveau. Granițele politice încă nu sunt stavile, cari să le poată închide calea răspândirii.

Cei din Țara Bârsei și a Oltului se strecoară printre ramurile Carpaților în spre șesurile Munteniei și întemeiază localități, cari și-au asigurat în grabă o importanță istorică. Cei din ținutul Bistriței străbat «vidicul»¹ acesteia și urmând cursul Someșului în spre izvoarele lui, încep a lucra minele, al căror nume (ruda, rudnik > Rodna) Slavii îl lăsară ca moștenire tuturor locuitorilor de mai târziu. Pe timpul năvălirilor Tătarilor în Ungaria, 1241, această așezare avea înfățișarea unui orașel înfloritor, a cărui veste ajunse departe, deoarece magistrul Rogerius² știă, că are o populație foarte numeroasă și bogată.

Nu mult după imigrarea lor în Transilvania apar cu organizația proprie și în regiunile mărginașe ale Moldovei, în Baia, Roman, Neamț și Suceava, conduși de câte un «șoltuz» (Schulteiss) și mai mulți pângari (Bürger; iudex et iurati cives). De aici întrețin până în veacurile de mai târziu legături cu naționalii rămași în patria veche, trimițându-și împrumutat scriori, redactate la început în nemțește.

Domnii Moldovei îi primesc și adăpostesc bucuros pe acești «oaspeți» (hospites), cum îi numiau și în Ungaria, căci vedeau în ei niște soli ai culturii din Apus și nădăduiau, că pilda lor va câștiga aderenți pentru îndeletniciri încă nouă, cum erau meseriile și comerțul. Mai ales trebuinți zilnice, cari se pot satisface prin aceste ocupațiuni, aduc întreagă clasa conducătoare a Moldovei în un contact tot mai des nu numai cu coloniile germane de acolo, ci și cu orașul Bistrița, centrul lor ostic de dincolo de Carpați. Voievozi și diregători înalți ai țării, boieri și persoane bisericesti de orice tagmă, localități și

¹ Cuvântul derivă din limba maghiară, unde «vidék» însemnează ținut.

² *Miserabile Carmen*, seu Historia super destructione regni Hungariae temporibus Belae IV regis, per Tartaros facta, Capitollul XX.

privați se adresează «la birăul de Bistrița și la tot sfatul Domniei Sale» în felurite daraveri, pe cari le scoate la suprafață vieața de toate zilele.

Aceste legături devin mai strânse în vremea domniei lui Petru Rareș, când Bistrița ajunge pentru câțva timp tributară Moldovei. Ele se întrețin în toată vremea prin o corespondență vastă, care se poartă la început în limba latină vulgară, iar mai apoi în românește. Aceasta se păstrează aproape întreagă în Arhivele Bistriței. De aici au fost copiate pentru biblioteca Academiei Române un număr mai mare de scrisori, iar douăsprezece diplome latinești, iscălite de Ștefan cel Mare, Bogdan-Vodă și Ștefan cel Tânăr au fost publicate de d-l *Constantin Moisil*,¹ profesor în București. Neobositului cercetător, d-lui *Nicolae Iorga*² îi revine și aici meritul de a fi ridicat vălul uitării și de pe celelalte mărturii de acest fel ale trecutului. D-Sa a făcut să vadă lumina tiparului toate documentele scrise în românește — aproape patru sute, — pe cari le-a găsit în Arhivele Bistriței și cari nu erau încă copiate nici pentru colecțiunile Academiei Române.

În aceste scrisori atât de numeroase cetim adesea, cum moldovenii întreabă pe ai lor «buni prieteni și vecini de aproape» din cetatea Bistriței «de rândul veștilor, ca să știe cum ie în această țară», promițându-le, că ce vor ști și ce vor auzi și dânșii, le vor «da a ști, au de rău, au de bine (bine)».³ La orice ocaziune le comunică și vești: bune și de pace, ori despre oștiri dușmane, formate din Leși, Tătari, Turci sau Cazaci, cari sau se apropie numai de Carpați, sau au prădat deja pământul udat de sânge al Moldovei și le-au făcut «destulă pagubă».

De multeori sunt siliți să ceară sprijinul «giupânului birău și a tot sfatului» său în afaceri judecătorești, stăruiind, ca supușii moldoveni, cărora li s'a făcut vreo nedreptate «să aibă leage cu direpătulu».⁴ Altădată le dau știri de rândul unor «oameni

¹ Douăsprezece scrisori domnești din Arhiva orașului Bistrița, copiate și adnotate de *C. Moisil*. București, 1896.

² *N. Iorga*, Documente românești din arhivele Bistriței. Partea I—II. București, Socecu & Comp., 1900.

³ *N. Iorga*. Op cit., partea I, pag. 2 et passim.

⁴ *Ibidem*, partea I. pag. 17.

răi și tâlhari», cari «au tâlhuit și au făcut mult rău», rugându-i să-i caute și să-i piardă, «cum iaste leagea tâlharilor». ¹

Regularea vămilor constituie asemenea o chestiune, care preocupă deopotrivă pe cei doi vecini, căci foarte des veniau alți vameși și o mai «scumpiau», de aceea se roagă când unii, când ceialalți «să lase cum au fost și mainte vreme» și «cât au fost obiciaul din bătrâni», ² că de nu «multu val să va face». ³

Uneori fiind închise granițele din cauza războiului, «poh-tesc să dea învățătură oamenilor, să nu treacă peste hotar». Dar îndatăce încep vremuri de pace, îi încunoștiințează, că au scris «carte la Măria Sa la Vodă, la Domnu nostru, să slobodzască drumul» ⁴ dinspre Ardeal, căci și «Măria Sa Craiu (Ungariei) au slobodzitu calea să înble negoșitori dela dumilevostre la noi și dela noi la dumiiavoastră». De acest fapt mărturisesc singuri, că «bine le pare», deoarece comerciul află trecere liberă. De aceea îi roagă totdeauna pe bistrițeni să dea «știre negoșitorilor să vie să adocă negoșu, de care treboește la noi, și noi iarăș vom da știre negoșitorilor noștri să docă de ce treboiaște». ⁵ Acest negoș eră cerut de necesitățile cele mai felurite ale traiului zilnic și constă din vestminte, podoabe, unelte, arme, bucate, alimente, beuturi ș. a., pe cari promiteau, că le vor plăti «au cu bani, au cu dobitoc, cât le va hi prețul». ⁶

Documente importante pentru stările culturale de atunci sunt scrisorile Domnului Alexandru Lăpușneanu, în cari de re-peșite ori cere vecinilor săi să-i trimită pe bărbierul Enderlein (Andreiu), care după obiceiul timpului făcea și pe «doftorul», ca să-i tămăduiască boala de ochi, de care suferia. Deși acesta nici pe Vodă nici pe alt bolnav «nu l-a lecuit, ci l-a stricat și mai rău și l-a și năcăjit o mulțime de giaba». ⁷

Afară de produse industriale mai aveau trebuință și de brațele muncitoare ale măestrilor sași, neafându-se — precum

¹ Ibidem, pag. 45.

² Ibidem, pag. 18.

³ Ibidem, pag. 16.

⁴ Ibidem, pag. 8.

⁵ Ibidem, pag. 27.

⁶ Ibidem, pag. 44.

⁷ Ibidem, partea I, pag. LXXI.

spuneau — «meșteri buni la noi în țară, ca să poată lucra bine... cum știm, că lucruiadză meșterii dumilevoștre».¹ Egumeni de ai mănăstirilor, vornici, boeri și Domni îi roagă, — dorindu-le în schimb «viață și multă sănătate cu Jibov» — să stăruiască pe lângă industriașii de acolo să treacă în Moldova, ca cel puțin «să arate cestora meșteri, ce sânt aici» cum se lucrează. Și în schimb promit, că «ce va face plata meșterșugului lor, noi vom avea a le face plata deplin».² Mai căutați erau maestrii indispensabili la o clădire: zidari, pietrari, «vârniceri», cărâmidari și olari. Aceștia din urmă aveau să pregătească materialul de edificat.

De hărnicia și iscusința acestor industriași fac uz mai ales Domnii, sub a căror sceptru țara s'a recules cât de puțin după furtunile, cari s'au deslănțuit de atâtea ori asupra principatelor și au făcut, ca istoria lor să fie povestea unor suferințe supraomenești. Intre acești Domni, cari «au fostu maice drepte țării, iară nu maștehe»,³ trebuie să socotim și pe *Miron Movilă Barnovschi*. Acest nume — în românește Bârnoveanul — l-a primit încă tatăl său după moșia lui Bârnova de lângă Iași, dela Polonia, cari i-au nobilitat familia, încă pe când petrecea în mijlocul lor.

Urcarea lui pe tron i-a înlesnit-o și împrejurarea, că eră ginerele antecesorului său în domnie, a lui Radu Mihnea (1623—1626) și eră înrudit de aproape cu familia Movilă, care a dat Moldovei o serie întreagă de Domni. După o stăpânire binecuvântată de patru ani (Ianuarie 1626 — Iulie 1629), în decursul cărora țara «au venitu fără zăbază la hirea sa... și s'au âmplutu de ómeni și de totu bi[[l]șugul»,⁴ cerându-i Vizirul un plocon de 40 pungi de bani, i-a venit mazilia și dânsul a plecat mai bine în Polonia, numai ca aceste pretensiuni nedrepte să nu se facă «asupra țării obicei».

Trecând abiă patru ani, la 1633 este din nou chemat la tronul Moldovei, însă mergând la Poartă, ca să primească în-

¹ Ibidem, pag. 75.

² Ibidem, pag. 75.

³ *Miron Costin*, Letopisețul Țerei Moldovei, publicat de M. Kogălniceanu în: «Cronicele României séu Letopisețele Moldaviei și Valahiei», București, 1872. Tom. I, pag. 290.

⁴ *Miron Costin*, op cit. pag. 289.

cuviințarea și însemnele domniei, a fost închis și apoi decapitat la 2 Iulie 1633 din partea Turcilor, cari se temeau să nu închine țara Polonilor, în urma legăturilor ce le avea cu aceștia. Așa este de altfel orice bine în lume, «pururea gingașu și pentru păcatele ômeniloru nu în multă vreme stătătoru».¹

Străduințele și faptele sale, cari i-au înscris numele pe o pagină de cinste din istoria Moldovei, ni le povestește Miron Costin, cronicarul. Tatăl acestuia, postelnicul Constantin, a suferit în Constantinopol închisoare, alături cu Barnovschi-Vodă, iar după decapitarea Domnului a fost eliberat și trimis de Vizir să-i înmormânteze trupul.²

Miron Costin ne descrie pe Vodă ca un om «fôrte trufașu și la portul haineloru mândru, iară la inimă fôrte dreptu, blându și nelacomu». Și eră mai ales «omu cu frica lui Dumneșeu,.... că în multe nopți l-au zăritu pren mieșul nopței ingenunchiatu înaintea icônei la rugă cu mare oserdie». Această evlavie a lui l-a îndemnat să ridice mai multe lăcașuri sfinte. Nici un Domn nu a făcut, în un timp atât de scurt, atâtea biserici și mănăstiri ca dânsul!³

Cu bistrițenii eră și el în relațiuni bune: de mai multe ori le comunică știri referitoare la dușmanii lor comuni.⁴ Pentru aceea dela ei cere și dânsul măestrii de lipsă la clădirile sale, cum sunt pietrarii și olarii, cari aveau să deă gata materialul din cărămidă.⁵

Acesta este cuprinsul scrisorii de mai jos, trimise de Barnovschi-Vodă «birăului și sfatului său» la 12 Iunie 1628, pe când petrecea în Iași. Scrisoarea, ca și cea de a doua trimisă de vornicul din Câmpulung, a ajuns în mâni private, probabil, din arhivele Bistriței și de aceea nu a putut fi până acum nici cunoscută și cu atât mai puțin copiată pentru Academia Română, sau publicată.

Lăsăm să urmeze textul scrisorii, în care am întregit abreviațiunile, am pus o interpunțiune potrivită înțelesului și am îndreptat ortografia, păstrând numai însușirile caracteristice a celei originale.

¹ *Miron Costin*, op cit. pag. 290. ² *Miron Costin*, op cit. pag. 297.

³ *Miron Costin*, op cit. pag. 297.

⁴ Vezi scrisoarea comunicată de *N. Iorga*, op cit., partea I, pag. 44 și cele citate la pag. XCIII—XCIV.

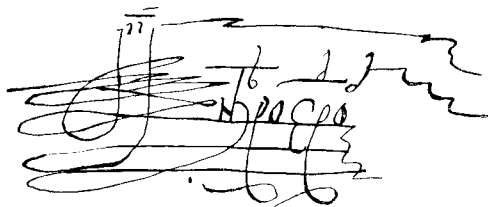
⁵ Domnul Vasile Lupu cere bistrițenilor la 1643 «doi meșteri olari, să fie de învățatură cestora olari de aicea, să facă cărămidă». *N. Iorga*, op cit. partea I, pag. 75.

Iași, 12 Iunie 1628 (1736).

Miron Movilă Barnovschi, Domnul Moldovei roagă pe Budaki Marton și Balint, juzii Bistriței să-i trimită 12 meșteri pietrari și olari.

Іω Miron Barnovschi Moghila КОЕКОДА, КОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОС-ПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН. ПИШЕМ ГОСПОДСТВО МИ НАШИ ДОБРНИ И ПОЧЬ-ТЕННИ ПРІІТЕЛИИ, ВАНЬ Budaki Marton и Balint, КЕЛИИ ЖОВДЕР БИС-ТРИЦСКИ, МНОГО ЖИКОТЬ И ЗАРАБИЕ.¹ Cătră aceasta de va fi voie Dumile-Voastre² să știț[i] de sănătata Domniei meale, cu mila lui Dumnezeu aflămu-ne cu sănătate și întru bună pace. Dă-ruiască milostivul Dumnezeu să afle ceastă puțină scrisoare a Domniei meale și pre Dumnea-Voastră sănătoși și veaseli împreună cu toată casa Dumile-Voastre.

Alta poftescu și rog pre Dumnea-Voastră să faceț[i] bine pentru voia Domniei meale, ca niște buni priatени și vecini de aproape, să căutaț[i] acolo vreo doisprăzeace *pietrari și olari* iarăși pe atâția, să fie meșteri buni, să-i trimitеț[i] să vie aicea la Domnia mea, că avem a lucra niște besearici și alte lucruri căteva. Și ce se va cădeа pentru meșteșugul lor, ce vor lucra aicea, face-li-să-va plată deplin. Iar ce vor fi treabele Dumile-Voastre la Domnia mea, să poronciteț[i] Dumnea-Voastră, că fieștecând ne vom afla cu slujbă Dumnilе-Voastre. И ЗАРАКСТ-КОВИТЕ ОТ ХРС, АМИН. ПИС. 8 ІАШ, ВАЛТ ЗРАС, МЕСАЦЬ ІЮНИ КІ.³

¹ Traducând textul slav pe românește: Іω Miron Barnovschi Moghila Voivod, din îndurarea dumnezească Domn al Țării moldovenești. Scriem domnilor și prietinelor noștri buni și cinștiți, domnului Budaki Marton și Balint, mari juzi bistrițeni, multă vieață și sănătate.

² Domniilor Voastre.

³ În traducere românească: Și să aveți sănătate dela Hristos, Amin. Scris la Iași, anul 7136, luna Iunie, 12.

Dacă din anul 7136, calculat dela facerea lumii, scădem suma obicinuită: 5508, avem anul 1628, socotit dela nașterea lui Hristos.

Pe dosul scrisorii cetim adresa: Наши добри и почитени прі-
телини, панъ Budaki Marton и Balint БЕЛИИ ЖУДЕИ БИСТРИЦСКИ.¹

Documentul este scris cu îngrijire pe hârtie bine conservată. Aceasta poartă marca unei fabrici.

Pe din afară se disting bine urmele unei peceți mari de ceară galbină, care închideă scrisoarea, dar s'a frânt și a căzut.

* * *

A doua scrisoare, pe care o comunicăm mai la vale, s'a trimis bistrițenilor la 6 Februarie, anul 1716 din partea vornicului de Câmpulung, localitate situată în partea sud-vestică a Bucovinei de astăzi. Acest orașel dimpreună cu cele 15 sate, cari formau ținutul lui, făcea parte din teritorul Moldovei până la anul 1775, când au fost anexate la Austria.

În vreme ce erau supuși moldoveni, locuitorii acestui ținut se guvernau de sine, având legi și obiceiuri proprii și o autonomie atât de extinsă, ca și cum ar fi fost un stat aproape independent. Ocupațiunea lor de frunte eră oieritul. După mărturisirea scriitorului contemporan Dumitru Cantemir² nici la începutul secolului al XVIII-lea nu erau supuși vreunui boer, ci aveau în fruntea lor ca dirigători doi vornici trimiși din partea Domnului. Acestuia îi plăteau un bir anual satorit după învoială, iar îndatorirea lor principală eră să fie străjerii Moldovei din spre Ardeal păzind trecătorile, cari duceau în valea Someșului și a Bârgăului (Bistriței).

¹ În traducere românească: Prietinelor noștri buni și cinștiți, domnului Budaki Marton și Balint, mari juzi bistrițeni.

Familia *Budaki*, — numită în nemțește Budacker, probabil după satul Budac, de unde își trăgea originea — se vede, că a fost una dintre familiile patriciane ale orașului, căci ridică pe mai mulți membri ai săi în scaunul de jude-primar al orașului. Între anii 1594—1600 este primar Ianăș Budacker, iar pe Martin Budacker îl aflăm «birău» deja la 1626. Cfr. documentele publicate la *N. Iorga*, op cit. pag. 2—4, 43, 47 și partea II, pag. XIII.

² *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, tipărite de Societatea Academică Română. București, 1872. Tom. I: Descriptio Moldaviae, pag. 123: Quindecim fere pagos continent, qui omnes peculiaribus sibi legibus et iudiciis utuntur. Et reipublicae aliquam prae se ferunt speciem. Omnis eorum labor circa ovium curam versatur. Non quidem nobles sunt, baronum tamen parent nemini. Nonnunquam admittunt etiam missos a principe vornicos binos. Annuum tributum solvunt, non quantum princeps voluerit, sed quale pristinis promiserant principibus.

Această vecinătate cu Ungaria ne explică faptul, pentru ce Câmpulungul poartă mai multă corespondență cu «birăul și sfatul» dela Bistrița, decât oricare altă localitate din Moldova.

Una dintre chestiunile, pe cari trebuiau să le aplaneze mai des prin acest schimb de scrisori, eră și obiceiul de a «zăberii» sau de a «face zăboru».¹ Cuvântul pare a fi de origine slavă² și are acelaș înțeles ca și expresiunile «a zălogi» și a lua «zalog», întrebuințate pretutindeni în Ardeal.³ Însemnă adecă: a «opri»,⁴ sau a lua ceva ca amanet (garanțe), spre a-l sili pe dăunător să restituie paguba făcută. Deci se deosebește de «gloabă»⁵ sau «birșag»,⁶ cum se numia pedeapsa în bani și de obiceiul detestabil de «a face trăsuri»,⁷ adecă a lua chiar și cu forța mai mult decât face paguba sau datoria.

Cum însă «zăberirea» rămâne un act silnic, neadmis de legile nici unei țări și susținut numai prin obiceiul pământului, e lucru firesc, să găsim în scrisorile din arhivele Bistriței o mulțime de plânsori împotriva nedreptăților și a abuzurilor de tot soiul, cari se făceau sub pretextul «zăberirii».

Un protest și o jalbă de acest fel cuprinde și scrisoarea, care urmează.

Câmpulung, 6 Februar 1716 (7224).

Lupul și Constantin (?), vornici din Câmpulung cer «birăului» din Bistrița să facă dreptate în chestiunea unei «zăberiri», făcute de un neguțător cu numele Simion față de un tovarăș al său, pentru niște oi.

Cinstit și al nostru bun prietin și de aproape megiaș, Măria Sa birăul de cetatea Bistriței.

Mării Tale poftim fericită sănătate dela milostivul Dumnezeu. Alta facem știre Mării Tale pentru un neguțător, anume

¹ Vezi scrisorile publicate de dl *N. Iorga*, op cit. partea I, pag. 22, 57, 102 et passim.

² Limba paleoslavă aveă verbul cu o trupină similară: *закити*, care însemnă: a lua.

³ În documentele Bistriței se face o singură dată pomenire de «zalog». Cf. *N. Iorga*, op cit. Tom. II pag. 39.

⁴ *N. Iorga*, op cit. partea I, pag. 64 și partea II pag. 14.

⁵ «Au dat Ursulu 4 zloși gloabă vornicilor». *N. Iorga*, op cit. I, pag. 17.

⁶ *N. Iorga*, op cit. partea I, pag. LXI.

⁷ Ibidem, partea I, pag. 36, 99; II 32.

Simion, carele vinind el astă primăvară cu nește vite de oi aici în Moldova, ca să le vândă și având soție și pre altul de aici, un văr a lui, și cumpărând și de (sic!) pre unele oi, apoi n'au putut să le vândă. Și văzând, că nu le pot vinde, acel Simion s'au întorsu înapoi, iar soția lui ș[i]-au luat din vite partea lui ș[i] au rămas aici. Și ce a fost cheltuiala lor și ce a fost socotiala lor, au venitu înaintea noastră și s'au așezat pentru toate. Și încă au făcut și zăpis acela de acolo aceștia de aici, ce i-a fost soție, precum s'au așezat cu toate socotelele lor și nu i-au rămas cu nimica [dator].

Apoi pe urmă mângând un frate a neguțatorului acolo în țara Mării Voastre, l-au prinsu acel Simion și l-au *zăberit* [și] i-au luat un cal. Și de tocmeala, care au făcut aici, nu știu spusu-ți-au Mării Tale, au nu ți-au spus. Deci poftim pe Măria Ta, ca să le faci Măria Ta dreptate, ca să nu să mai facă *zăboru* la margine, ce să li să facă dreptate. De aceasta facem știre Mării Tale. Să fi Măria Ta sănătos.

P. S. ¹ Nici a lor noștri, măcar că au și pagube, nu le dăm voe să facă *zăboru* făr[ă] giudecată, așe poftim și de pre partia Mării Voastre să [nu] mai dă voe a *zăberi* făr[ă] giudeț.

У ВЪМННА АОВНГЪ, АКТЪ ЗСКЪ, ФЕВРВАРЪ С. ²

A Mării Tale buni prietini și deaproape megiași și slujitori (?).

Lupul, biv vornic. ³ Costantin... (nedescifrabil), vornic ω: ⁴ Câmpulungu.

Pe dos găsim adresa scrisorii: Cinstitului și al nostru bun prietin și de bine voitor și de aproape megiaș, Mării Sale birăului de cetatea Bistriții cu cinste și cu sănătate să [se] dè.

Documentul este scris pe pagina primă a unei coale întregi de hârtie, care s'a păstrat fără stricăciuni.

Scrisoarea, după împăturare, a fost închisă prin o pecete mică de ceară neagră, foarte bine conservată. În loc de sigil s'a întrebuițat un inel cu o emblemă (armării) nobilitară, lângă care se disting bine literele inițiale: И. К.

¹ Scrisoare grăbită și mai mărunță.

² În traducere: În Câmpul lungu, anul 7224, Februar 6.

³ Fost vornic.

⁴ În românește: de

Material pentru studiarea dialectelor limbii române.

Particularitățile graiului din Săliște (comit. Sibiiu).¹

De Axente Banciu.

Răsboiul de țesut² cu părțile și funcționarea lui.

Ca să te poți apucă de lucru, trebuie să dispui de *tort*. Tortul se toarce din *caier* și se deapănă pe *răschitor*. De pe acesta se fac *legăturile* (păpușile), care trebuie *coapte*, adică: fierte în leșie fierbinte. Urmează apoi spălatul, uscatul și depănatul. *Mosoarele*, pe care se deapănă legăturile, se pun în *alergătoare*, cu care se *urzește* apoi pe *urzariu*. Pe urzariu se numără firele și se leagă cu ață în *păpuși*. Se fac două rânduri de fire. Firele de deasupra se încrucișază cu cele de desubt și se despart deolaltă prin 2 *cuie*. Se iau pe urmă firele de deasupra și se numără tot câte 3. Treizeci de fire fac o *numărătură*. Numărăturile se leagă apoi cu aceeași sfoară. După numărare cunile sunt înlocuite cu *fuștei*, ca să nu se amestece firele, ci să fie *rost*, adică: să-și țină fiecare direcțiunea sa. După aceea toate firele se trec peste *sulul* răsboiului, care are un fâgaș numit *rost*. În acest rost se vără o *vergea*, care fixează firul de sul. Firele trecute peste sul sunt întinse cătră *spată*, dar așa, încât se încrucișază. În cele două unghiuri formate prin încrucișare se vără câte un *fuștel*.

Dupăce sunt așezate firele, se 'ntind bine, cât sunt de lungi, și capătul lor se prinde într'o săniuță în care se pune o greutate oareșcare, ca firele să stee totdeauna întinse și să nu poată fi trase prea ușor.

Toată urzala se 'nvălește în jurul sulului de dinapoi. Singuraticele rânduri de urzală sunt despărțite de olaltă prin *vergele*. După învăleală sulul se pune deasupra răsboiului, cu firele atârând în jos, pentru *năvădeală*, care constă în trecerea firelor de urzală prin ochiurile *ițelor*: mai întâiu prin ochiul iței prime, apoi a iței a doua, etc. (Se poate țese cu 2, 4, 6, 8 etc. ițe).

¹ Vezi «Transilvania», Nr. 3-4 din 1912.

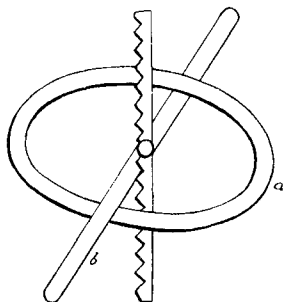
² Stativele.

Firele de urzală, trase prin ițe, se introduc apoi printre dinții *spetei*.

Când se țese «în două ițe», se vără printre dinții *spetei* numai câte *un fir*. Când se țese «în 4 ițe», se vără câte două fire ș. a. m. d. Dacă vrei să faci *răvaș în 4 ițe*, iai, mai întâiu, firele celor două ițe de dinapoi și apoi ale celor 2 de dinainte și le treci câte două printre dinții *spetei*.

Dupăce sunt trase firele prin spată, se înnoadă tot câte 5, câte 10, sau mai multe. Se vără apoi la îndoitură un bețișor, care *prinde'n gură* și care se fixează de sulul de dinapoi. Sulul acesta se poate întoarce cu *întorcătorile*, care constau din *mâșțiu* (a) și *cuiu* (b).

Firele trebuie întinse în mod egal și nodurile făcute la aceeași depărtare, căci altcum, pe partea pe care-s mai *slobode*, se fac *colți*.¹

Ițele se leagă apoi de *iepe*, care se pun în mișcare cu picioarele. Și anume: ițele din afară se leagă de iepelile de alături, iar cele din mijloc, de iepelile din mijloc, căci altcum se *meștecă* ițele.

Când se rupe vr'un fir din spată, se face'n țesătură *cărare* (de-alungul); iar când se iau greșit firele de ițe, se nasc *lătu-roile* (țesătură rară de-a-latul).

Cel care s'apucă de țesut trebuie să cunoască bine toate tainele răsboiului. De aceea nevestele tinere, care nu s'au interesat ca fete de ale răsboiului, își aud adeseori vorbe, ca:

De pânza nevestească
Dumnezeu să te ferească.

Pânza de nevestă nouă,
Ține numai o zi, doauă.

Bagă vină la sucală,
Că se face pânza rară.

Sau:

Harnică-i nevasta mea
Harnică, dracu s'o ia,
Că'ntr'o lună, țese-o lână
Și mânc'un sac de făină.

Bată-te ziua sucală,
Că mi-ai făcut pânza rară;
Da nu-i de vină sucala,
Ci-i de vină *mătăhala*.²

¹ *Cupe* în Cincu-mare, *coși* prin Țara Oltului (Mândra).

² O *mătăhală* de om = un om mare, voinic, de obicei prost.

Din Paști până'n Sânziene
Țese de-un fund de ismene;
Când o fost la curuit,¹
De-o palm'o mai trebuit.

Sau ea însaș își face judecata:

Pusei pânza
Când dă frunza,
Și-o gătai la Sân-Văsăiu,
Și gândii c'a mea-i întâiu.

Locul dintre spată și sulul, în jurul căruia se 'nfășoară țesătura, se numește *spațiu*.

Spăteaza e o scândurice, care se vără de-a-latul între fire. Cu ajutorul ei se fac *alesăturile*: *varg'aleasă și flori*.

Cu *răschitorul* se fac *legăturile* (păpușile). Acestea se așează apoi pe *vârtelniță* și se deapănă în *gheme*. *Țeighile* se fac pe *sucală* din legăturile așezate pe vârtelniță. Țeighea se vără în *suveică*. Tortul de pe țeighi se numește *bătălă*.

Țesutul se întâmplă în modul următor: Schimbând din iepe se ridică ițele, și, cu ele, urzala; arunci apoi printre fire suveica cu țeighea, care, trecând dincolo, lasă în urma sa un fir de bătală, pe care, apucând de *bârlă*, îl izbești cu spata (care e înțepenită de bârlă) îndesându-l lângă țesătura, care se înfășură în jurul sulului de dinapoi.

Bârnela pe care stă așezat răsboiul se numesc *talpa răsboiului*.

Zăvorul e un băț mai gros, care proptește sulul de dinapoi.

*

Pentru a se putea face comparație între numirile de mai sus și între cele întrebuițate în România, reproduc poezia lui N. Beldiceanu: «Stătivele» cu unele note ale d-lui M. Dragomirescu:

Colo, lângă fereastră stau *stătivele*² puse
Pe *sul* și pe *vergele* sunt firele *aduse*
Ș'o harnică nevăstă luând catrința 'n brâu,
Urzala o *mânjește*³ cu aluat de grâu.

¹ Croit.

² Răsboiul de țesut.

³ Ca să nu se scâmoșeze (desfacă) firele, femeile ung cu «aluat de grâu», ce se mai zice și *mânjală*, firele ce sunt desfășurate de pe sul pe răsboiu.

Ea pânza o slăbește mutând *slobozitorul*¹
Pe sul apoi o strânge ș'o prinde cu *zăvorul*
Mergând lângă vergele înnoadă un fir rupt
Și repede țaranca s'apucă de țesut.

Picioarele tot una pe *călcător*² apasă,
Și *scriptul*³ cu grăbire se mișcă rotitor;
O iță se rădică și alta 'n jos se lasă,
Iar stativa 'n lovire dă glas scârțaitor.

*Suveica*⁴ printre fire alunecă departe,
Apoi *vatala*⁵ bate în pânză îndesat,
Și firele de ițe în jos, în sus purtate,
Cu spata prinse bine rostesc neîncetat.

Când harnica nevestă slăbește în *verigă*⁶
Urzala vine, scade pân' lângă *lopățică*;
Pe sul tot crește pânza și coții tot sporesc; —
Țesutul încetează când firele sfârșesc.

Această pânză are menire să 'mpărțească
Căldura, oboseala, cu cei care muncesc,
Căci de abia cusută cămașa țărăneasă,
Scăldată-i în sudoarea acelor ce *prășesc*.⁷

¹ Capătul din stânga al sulului pe care se află urzala, are mai multe găuri de sus în jos și dela dreapta la stânga, în care se poate introduce vârful unui băț lung, numit «slobozitor». Femeea ce țese, fără să se miște dela locul ei, poate să învârtească sulul și să tragă spre dânsa o parte din urzală scoțând slobozitorul dintr'o gaură și vârându-l în cea care urmează mai jos.

² Sau *iepe*, două tălpi de lemn, care stau în legătură cu ițele și se pun în mișcare cu picioarele.

³ *Scripteții* (*scriptiții*) sunt niște mici rotițe cu șgheab, de care se sprijinesc și pe care alunecă o sfoară al căreia un cap este legat de o parte din ițe și de o talpă, iar celalalt este legat de celelalte ițe și de cealaltă talpă.

⁴ Sau *Suvelniță*.

⁵ (Bârgla). Partea de jos a ei se numește *lopățică*.

⁶ Sau *tindeche*, e compusă din două lame de fier, ce sunt legate între ele putând să formeze o singură lamă, care se poate lungi și scurtă. La cele două capete libere au niște dințișori, ce se pot înfige în marginile pânzei, spre a o țineă întinsă. Când vrem să slăbim pânza, facem ca cele două lame să alunece una lângă alta în sens contrar și astfel să se scurteze. Când pânza a ajuns până lângă lopățica vatalelor, tindechea trebuie slobozită pentruca pânza să poată fi înfășurată.

⁷ La noi: sapă, ară a doua oară.

Moara de apă.

Apa curge de pe *iaz* pe un pat de scânduri numit *scaun*, iar de pe acesta pe *scocul* morii, care fiind construit ceva mai plecat decât scaunul, i se dă apei o repeziciune mai mare înainte de a ajunge pe *roți*.

La *fruntariul scocului* se află *stavila* (o tablă de scânduri), cu ajutorul căreia se poate *mută* apa de pe o roată pe cealaltă. Scocul e așezat pe o grindă numită *cal*. Apa se abate de pe roate, când nu e măciniș, cu ajutorul *cormanului* (o scândură). Cormanul se cârmuește cu *cârligul* (un par de lemn c'un cârlig în vârf). Scocul e ținut de 2 *dechili* (scânduri groase). De pe scoc apa curge pe roată. Roata constă din 2 *colaci*. Intre colaci sunt niște scândurile jur împrejur numite: *cupe*, așezate așa, încât apa să nu se poată scurge dintre ele înainte de a ajunge jos. Subt cupe e fixat *fundul* cupelor și apoi *treptele* roții.

Roata se 'nvârtește în jurul *fusului*. Capetele fusului numite *cepuri*, sunt așezate pe *căpătuțe*. Fusul e legat de fiecare colac al roții prin câte o *cruce* (4 spițe), iar crucea e înțepenită de fus cu 3 *zăvoară* (un fel de icuri): unul lung și 2 scurte.

Iarna, ca să nu înghețe roatele de apă, se face în jurul lor un fel de cutie de scânduri, numită *colibă*, care se acopere apoi cu paie sau tulei de păpușoi.

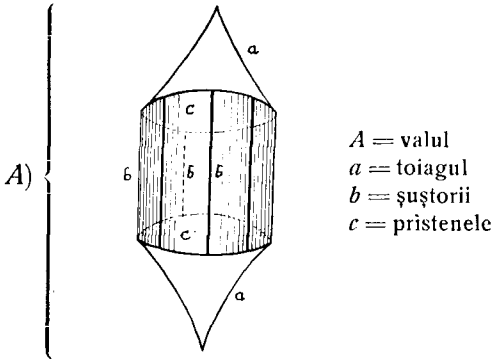
Aceasta e partea externă a morii. Urmează partea internă.

Intreaga construcțiune din moară e așezată pe niște grinzi puternice, numite: *talpa morii*. Pe acestea sunt așezate *iepele* și pe acestea alte bârne: *căpătuțele*. Frontul construcțiunii se numește *fruntariul morii*.

Roata de apă de afară pune în mișcare *roata de măsele* din lăuntru morii. Roata aceasta încă are doi colaci, care sunt legați de fus iarăși prin câte-o cruce. *Măselele* acestei roți se îmbucă cu o rotiță numită *val* și așezată cu osia 'n sus. Valul se 'nvârtește într'un picior de fier ascuțit numit *toiag*, care e sprijinit în *tigaia* așezată pe o bârănă orizontală numită *punte*, paralelă cu fruntariul. Amândouă capetele *punții* se razimă pe alte grinzi așezate normal pe direcțiunea punții și numite *cai*. Stâlpii perpendiculari, pe care se razimă caii, se numesc *ursoi*. Sunt 4 ursoi de fiecare roată. *Cai* sunt doi, așezați paralel la

oarecare depărtare deolaltă și ținută strâns laolaltă de un *șirof* puternic.

Roțița numită val are 7 *spițe* așezate perpendicular, ca și osia, și numite *șuștorii*. Aceștia sunt înfiți în *pristenele* valului (corespund colacilor roții).

Dela talpa morii ne urcăm pe niște trepte cu *străji* (bară) în *podul pietrilor*. Toiaagul valului, care se află subț acest pod, se lungeste în sus până în acest pod, sfârșindu-se aici într'o *cruce*. Crucea e îngropată și înțepenită bine în gaura pietrii de moară, căci cu ajutorul acestei cruci și al valului, mânat de roata de măsele, se pune în mișcare peatra. Subț cruce se află a doua peatră, numită *fundoaie*. Pietriile sunt așezate în *veacă* (un cilindru de lemn, care corespunde mărimii și grosimii celor 2 pietri imbrăcate în el). Partea de deasupra a vecii e asemenea unui colac de roată.

În gaura pietrii de deasupra atârână o bucată de scândură în forma unui lineal, numită *tintirez*, care cu capătul de jos se freacă de marginile găurii pietrii, iar capătul de sus îi trece prin *scoreș*, o luntriță deasupra căreia e așezat *coșul*, în care se toarnă bucatele de măcinat.

Coșul e așezat pe *ursoi* sau *scară*. Prin scară e introdus, în sus, *fusul*, care e înțepenit în grinda de subț acoperiș. Coșul e legat de fus cu *brățări* de fier, iar tintirezul, de scara sau ursoii coșului, cu *cotul*.

Veaca din jurul pietrilor e așezată pe 3 *zațcuri* (blane groase).

Cam din fundul coşului se întinde, c'o limbă de scândurice, o sfoară, numită *furca clopotului*, de al cărei capăt e legat *clopotul*, care sună, când nu mai este măciniş în coş.

Moara funcţionează aşadar astfel: Apa de pe scoc pune în mişcare roata de apă, aceasta, pe cea de măsele, şi cea de măsele, valul. Acesta apoi, prin toiagul său şi prin crucea înţepenită în gaura pietroii, învârteşte peatra, iar aceasta, prin mijlocirea tintirezului, scutură scoreţul şi coşul, din care picură grăunţele între pietroi, unde se sfărâmă.

Făina curge dintre pietroi pe *chiscoaie* (piscoaie) sau *scoreţ* în *modală* sau *troacă*. Din *modală* se bagă cu *lopata* în saci, unde se îndeasă c'un sul de lemn numit *făcălete*.

Bucatele se măsoară cu *ferdela* sau *mierţa*, care se ridică de *urechi*.

Peatra, pentruca să macine bine, trebuie *ferecată*. De ferecat se ferecă scobind-o cu *gheunoiiul* şi cu *ciocanul*. Mai întâiu se scobeşte cu *gheunoiiul* şi apoi — jur-împrejur, rânduri-rânduri — se bate cu *ciocanul*.

Peatra se ridică cu un lăstar de fier numit *rancă* sau cu 2 *pene* (icuri), care se vără de cele două părţi ale pietroii, iar dupăce se cumpăneşte piatra, se pune sub ea un butuc rotund numit *trăvălic*. Se ridică apoi cu o bucată de lemn, numită *limbă*, care se vără în gaura pietroii prionindu-se de trăvălic. După ferecare, peatra se cearcă dacă e egal ferecată în toate părţile cu un fel de lineal numit *dereptariu*, iar de-i bine aşezată la loc şi la egală depărtare dela veacă se examinează cu *ţărcălăul* (cercel).

Când măcinişul nu se mai macină destul de bine, se zice că moara e *tocită*.

Făina de păpuşoiu, dacă e bine măcinată, e *aspră* la pipăit, iar cea de grâu, *moale*.

Măcinişul se *vămuieşte*. Din 20 de *çopuri* se ia un cop. Vama măcinişului se bagă în *hambar*: o ladă mare, care are 2 despărţăminte numite *urechi*. Una pentru cucuruz,¹ alta pentru grâu. Din hambar se scot bucatele pe două *chiscoaie* (scocuri).

Din podul pietroilor te urci în *podul morii*, care se extinde sub coperiş.

¹ porumb, păpuşoi.

Coperișul se compune din *caferi*, care sunt încheștați la capătul din jos, lângă streășină, în niște grinzi groase numite *vanturi* și, tot aci, sunt sprijiniți de *picioare*. Caferii din amândouă părțile coperișului sunt legați deolaltă prin niște lemne numite *cătuși*. Peste caferi se bat *lații*, și, peste aceștia, *șisele* (șindilele), sau se așază *figlele*.

Proprietarii de moară se numesc *megieși*. Aceștia aleg tot pe câte 2 ani câte 2 *goci*, cărora le încredințează conducerea afacerilor și controlarea socotelilor. În fiecare an apoi — cam prin Februarie — se dă câte un *aldămaș*, la goci acasă, când aceștia au să-și dea socoteala de peste an. Tot cu ocaziunea aceasta se stabilește și aruncul cheltuelilor, pentru fiecare megieș.

Pentru a se putea compara terminii amintiți mai sus cu terminii întrebuințați în România, reproduc iarăși o poezie de N. Beldiceanu :

Moara de pe Șomuz.¹

În săpătura *gârlei* stă moara îndosită,
Subt streășina cea lată abiă se vede ea;
La stânga i-o fântână adâncă, pietruită,
Din care călătorul cu sete apă bea.

Spre *lada*² morii vine mătreața³ de pe baltă;
Șomuzul pe *lăptoace* se rupe sgomotos;
Și apa cea sburlită pe lada morii saltă,
Și valul printre *lozii*⁴ se duce spumegos,

A roților măsele prind câte o *șitoare*,⁵
Și *crângul*⁶ poartă iute o peatră râșnitoare;
Iar *coșul*, ca stomahul de grâne îndopat,
De roți pus în mișcare, tresare ne'ncetat

Morarul în coș toarnă, — și peatra în rotire
Grăunțele sdrobește cu aspră duruire;
Ca pulbere măruntă de aur curgător,
Fierbinte isvorește făina pe *izvor*.⁷

¹ Apă în jud. Sucevei.

² v. scaunul.

³ lintiță. Niște mici plante plutitoare ce seamănă cu linte.

⁴ sălcii.

⁵ v. șuștori.

⁶ «drugul orizontal» pe care e fixat *prisnelul* (valul) și de capătul căruia e fixată peatra care macină.

⁷ În sens figurat. Terminul propriu e și acolo: *piscoiu* sau *piscoae*.

*Merticele*¹ 'n *covată*² deoparte grămădite,
Grăunțele așteaptă să fie *vămuite*;
Și ca arhimandriții, la pânțele umflați,
În moară de părete stau sacii rezemați.

Țărâna în catrință din furcă inul toarce, 2
Și fusul în vârtejuri sfârâitor se 'ntoarce,
Iar un guzgan³ de apă aleargă subt *hambar*;
Mânjit, plin de făină și alb ca un pitar.⁴

Dintr'un ceaur, subt care tăciunii ard cu pară,
Făina mânăioasă, se umflă, dă afară;
Cu melesteul, baba ce șade lângă foc,
Răscoala mămăligei astâmpără pe loc.

Molcuță, aburie, budinca țărănească
Deodată se răstoarnă cu lene pe lădoi,⁵
Românilor morarul le dă ca să prânzească
Din măcinișul proaspăt de proaspeți păpușoi.

Curiozități semantice.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De Dr. C. Lacea.

E știut că limba unui popor e supusă unei evoluțiuni asemenea vieții unui organism. Elementele cele mai importante ale unei limbi sunt cuvintele. Când ne ocupăm de fenomene semantice, e natural că vom lua în considerare numai partea psihologică, internă a cuvântului, fără a lua în seamă partea fiziologică, externă. Vom avea deci în vedere raportul dintre cuvinte și noțiunile care le exprimă. Acest raport e stabilit prin tradiție sau printr'o convenție inconștientă. De multe ori limba nici în sintaxă nici în evoluțiunea înțelesului cuvintelor nu ține seamă de logică, de unde urmează, că adesea câte un neînsemnat punct de asemănare transmite înțelesul unui cuvânt altuia de care diferă în fond, cfr. între cuvintele înșirate mai

¹ Unitate de măsură.

² Lada în care curge făina.

³ cloșan.

⁴ brutar, covrigar.

⁵ cârpător.

jos a auzi. Altădată cuvinte vechi românești, cu înțeles bine definit, combinate cu alte cuvinte și formând o locuțiune, iau accepțiuni nouă, neadmisibile în alte combinații, cfr. *a bea tutun*. În alte cazuri judecata strictă, logică, cedează fantaziei celei mai avântate. De multe ori schimbările de înțeles ale unui cuvânt sunt inexplicabile. Sunt cuvinte a căror etimologie ne e cunoscută, la care cunoaștem deci punctul de plecare al evoluțiunii, și cunoaștem și punctul la care s'a oprit astăzi evoluțiunea, dar nu ne e posibil a stabili diferitele accepțiuni intermediare. La altele însă suntem în stare să urmărim evoluțiunea în toate fazele ei, cfr. *birou*. Urmărind evoluțiunea înțelesului unui cuvânt și dând de adevărata-i etimologie, de multe ori lexicografia stabilind raportul istoric dintre cuvânt și noțiune, face mari servicii istoriei culturale, cfr. *bancrută*, *gazetă* etc. Se mai observă din etimologii cât de mult preferă poporul denumirile batjocuritoare sau groțești, cfr. *a mânca*, *cal* etc. În materialul lexical al unei limbi dăm de nume proprii cărora li s'a dat funcțiunea de a figură ca vehicul al unor noțiuni. A numi un obiect cu un nume propriu de persoană, de localitate etc., înseamnă sau aversiune în contra construcțiilor circumscrise, sau comoditate, sau și una și alta, căci e mai ușor, bunăoară, a numi un anumit fel de caractere tipografice *garmond* decât a da definiția.

Voiu înșiră mai jos mai întâiu câteva cuvinte al căror înțeles prezintă o evoluțiune deosebit de interesantă și apoi cuvinte cari derivă din nume proprii. Nu e o listă completă aceasta, ci e rezultatul unor spicuri făcute în cursul cercetărilor lexicografice cari ni se impun la redactarea *Dicționarului Academiei*. Nu voiu înșiră filiațiunile prin cari a trecut un cuvânt strein pânăce a ajuns în limba noastră, ci numai forma lui originală. Așa de ex. cuvântul *bulevard* noi l-am luat dela Francezi, iar aceștia dela Nemți. În lista de mai jos însă n'am introdus și filiațiunea franceză. De asemenea am ținut de prisos a mai aminti izvoarele de unde am scos diferitele etimologii.

I. Cuvinte al căror înțeles a evoluat prin extensiune, analogie, metonimie etc.

Auzi. Printr'o remarcabilă trecere de sens dela perceperea prin auz la cea prin miros se întrebuințează, în Moldova și Bucovina, forma refl. (uneori impers.) și cu înțelesul de a mi-

rosi (rău), «a puți». «*I se aude din gură*» = i miroasă gura rău. Cfr. TDRG. *In casa rece și neîngrijită, se auză mirosul de mort*. S. NĂDEJDE, ib.: *Oul se aude rău* = e stricat, miroasă rău, pute (Molodia, în Bucovina).

Bancrută, bancrot, din ital. *banca rotta*, literal = bancă ruptă, fiindcă negustorului ce da faliment i se rupea teigheaua ce aveă în piață.

Bea. *A bea tutun* = a fumă, după turcește, *tütün icimec*, pentrucă Turcul, de fapt, sugă din narghelea.

Birou derivă din franc. *bureau*, care însemnă la început postav gros de lână, un fel de dimie, apoi din extensiune în extensiune însemnează: postavul care acoperă o masă de scris, masă de scris acoperită cu un astfel de postav, orice masă pe care se scrie de obicei, odaia în care e așezată această mobilă, sălile în care se face serviciul unei administrații (publice), în fine persoanele cari șed la un birou, îndeplinind un serviciu (public).

Birjă, din rus. (*izvozčičja*) *birža* = piața unde stau trăsurile, propriu: bursă, piața bursei. Cfr. *fiacăr*.

Buget se trage din v.-franc. *bougette* = săculeț, pungă.

Buldog din engl. *bulldog*, propriu: câne-taur, din bull «taur» și dog «câne».

Bulevard din germ. *Bohlwerk*, propriu: «întăritură de bârne», bulevardele din evul mediu fiind întărituri de pământ susținute de bârne.

Cal din lat. *caballus* = mârțoagă.

Cămașă din lat. *camisia* = vestmânt de soldat.

Casă din lat. *casa* = colibă.

Câștigă din lat. *castigare* = a pedepsi.

Companion din lat. *companionem*, propriu: acela care împarte pânea cu altul, din *cum* = cu și *panis* = pâne.

Farfurie din turc. *fârfûri* = porțelan.

Ficat din lat. *ficatum*, adjectiv substantivat, derivat din *ficus* = smochină, din construcția = *jecur ficatum* = ficat de gâscă îngărășat cu smochine.

Gazetă din ital. *gazetta* = o monetă venețiană, cu care se plăteau cele dintâi gazete, apărute pentru întâia dată în sec. XVI, la Veneția.

Granat(ă) după lat. *malum granatum* = rodie.

Joi = târg de săptămână, în expresiunea *Mâne-i Joi în Blaj*. Com. VODA, învățător în Tohanul-vechiu.

Mare adj. din lat. *marem* = bărbătuș, fiind de regulă mai mare decât femeiușca.

Pământ din lat. *pavimentum* = pardoseală.

Pavilion din lat. *papilionem* = fluture.

Pedeapsă din grec. *pedevisis* = educațiune, instrucțiune, fiind pedeapsa considerată ca cel mai bun mijloc de a îndrepta și cumiști.

Roman din franc. *roman* care în evul mediu înseamnă orice lucrare scrisă în limba romană-vulgară, adică franceză.

II. Nume proprii.

I. Nume de persoane:

Batistă din franc. *Batiste*, numele celui dintâiu fabricant al acestei pânze, care trăia în veacul al XIII-lea, la Cambrai.

Begonie, plantă de podoabă, nume dat în veacul al XVII-lea în cinstea lui *Bégon*, intendentul general al coloniei San-Domingo.

Boicot dela *Boycott*, numele unui Irlandez împotriva căruia s'a luat pentru întâiaoară această măsură.

Camelie, nume făurit de Linné, în cinstea iezuitului *P. Camelli*, vestit botanist din veacul al XVIII-lea.

Caterincă = flașnetă, numită astfel după un cântec vechiu nemțesc, care se începe cu cuvintele «*Charmante Katharine*».

Fiorin din ital. *florino*, iar acesta din *Firenze* = Florența.

Filomelă, după *Filomele*, fiica regelui atenian, Pandion, metamorfozată în priveghitoare.

Garmond din *Garamond*, turnătorul francez care a inventat aceste caractere tipografice.

Ghilotină din franc. *Guillotin*, inventatorul ei.

Hermetic din *Hermes Trismegistus*, persoană legendară din Egipt, căruia i se atribuie în evul mediu întemeierea alchimiei.

Joben = pălărie bărbătească înaltă, țilindru, numită astfel după pălărierul bucureștean *Jobin*, prin care a ajuns la modă.

Mâncă din lat. *manducare*, care probabil, derivă din *Manducus*, personaj din comedia veche latină, care căscă gura mare de tot.

Mansardă după numele celebrului arhitect *Mansard*, care a zidit mai întâiu o casă cu mansarde, la începutul sec. XVII.

Mausoleu după grec. *Mausoleion*, mormânt renumit ridicat lui *Mausoleu*, rege al Cariei din Asia mică, de văduva sa *Artemiza*.

Napoleon, monetă, după împăratul *Napoleon*.

Nicotină după *Nicot*, ambasadorul Franței la Lisabona, care trimise planta *Nicotiana herba* Catarinei de Medicis.

Petcuț = casă de sănătate (în Brașov), după numele unui anumit *Petcuț* care a donat orașului casa, în care se adăpostesc astăzi infirmi și alienați. Cfr. *balamuc*.

Ringlot (prune) după franc. *prunes de reine Claude* = prune de ale reginei *Claudia*.

Siluetă după franc. *Stefan de Silhouette*, controlor general în 1759, disgrațiat după 8 luni, de unde locuțiunea *à la Silhouette*, aplicată în glumă la tot ce pareă efemer, șubred.

Șrapnel(ă) după colonelul englez *Shrapnel*, care a inventat forma de astăzi a șrapnelului în anul 1803.

Țar din lat. *Caesar*, ca și nemțescul *Kaiser*.

2. Nume de țări, de localități etc.

Alestancă = un fel de stofă de bumbac. Din rus. *holstinka* = pânză de Holstein.

Baionetă după *Bayonne*, oraș din Franța în care a fost fabricată mai întâiu această armă.

Balamuc disimilat din *Malamuc*, localitate lângă Gherghița, unde eră casa de nebuni. Cfr. *Mărcuța*, *Petcuț*, mai nainte *Golia* la Iași.

Bariș după localitatea *Barèges*, unde s'a fabricat întâia-oară stofa numită *barège*.

Canar după numele insulelor *Canare*, de unde s'a importat la noi pasărea.

Cantalup = un fel de pepene galben foarte gustos. După ital. *Cantaluppo* = o vilă a papilor în apropiere de Roma, unde s'a obținut mai întâiu această varietate de pepeni.

Dum-dum, după numele comunei și fabricii *Dum-dum* de lângă Calcuta, în India ostică, unde s'a fabricat mai întâiu astfel de proiectile.

Far după numele insulei *Faros*, aproape de Alexandria (Egipt), unde s'a ridicat un asemenea turn pentru prima oară.

Fiacăr, după biserica *Saint-Fiacre* din Paris, unde a fost stabilit cel dintâiu birou de birji în anul 1640. Cfr. *bursă*.

Filaliu = pânză foarte fină. După *Tafilelt* s. *Tafilalet*, oraș în Maroc, unde se fabrică acest fel de pânză.

Grevă, după *place de Grève* unde în trecut se adunau lucrătorii neocupați.

Hurmuz = mărgăritar imitat din sticlă. După *Hurmuz* s. *Hormuz*, oraș situat lângă golful persic, de unde a fost adus hurmuzul în comerț.

Pandișpan = un fel de prăjitură. Din franc. *pain d'Espagne* = pâne de Spania.

Pistol după numele orașului italian *Pistoie*, unde s'a inventat.

3. Nume de popoare:

Canibal din *canibi*, altă formă a numelui Caraibilor din Antile.

Cravată după numele vechiu al *Croaților* (soldați) cari purtau legături la gât.

Sclav, după numele poporului *slav*, fiind mulți Slavi făcuți prizonieri și vânduți ca sclavi de Otto cel mare, în sec. X-lea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Meserieși și neguțători români în cercul Vașcoului.

— Răspuns la chestionarul D-lui Dr. V. Madgearu.¹ —

De Moise Popoviciu, preot.

Cercul pretorial Vașcou ocupă partea cea mai extremă dela răsărit-miazăzi a comitatului Bihor. Are 9 notariate și anume: notariatul *Criștior* cu comunele: Poiană, V.-Săliște, Leheceni și Criștior; notariatul (nou înființat) *Cărpinet* cu comunele: Vărzariul de sus, Cărpinet, Călugări și V.-Sohodol; notariatul *Vașcou* cu comunele: Câmp, Colești, Vărzariul de jos, Vașcou și Bărăști (cestea două din urmă acum sunt împreunate și formează o singură comună sub numirea de Vașcou); notariatul *Luncă* cu comunele: Șiuștiu, Briheni, Sârbești, Luncă

¹ Vezi «Transilvania», a. 1911, Nrii 5—6.

și Hotar; notariatul *Băiță* cu comunele: Fânață, Băiță, Șighiștel, Câmpanii de sus, Câmpanii de jos și Hârșăști; notariatul *Rieni* cu comunele: Rieni, Sudrigiu, Steiu, Șeghiște, Petrileni-Zăvoieni și Ghighișeni; notariatul *Dumbrăvani* cu comunele: Chișcou, Măgură, Valeneagra de sus, Valeneagra de jos, Dumbrăvani și Brădet, și notariatul nou înființat *Petroasă*, cu comunele: Petroasă, Gurani și B.-Cociuba.

Numărul total al locuitorilor români din acest ținut este 27,131. Aproape toate comunele din cercul Vașcoului au un număr prea neînsemnat de locuitori; cele mai mici comune numără dela 300—400 locuitori, cele de mijloc dela 400—1000, iar peste o miie avem numai: *Călugări* cu 1072 suflete, *Câmp* cu 1093, *Chișcou* cu 1030, *Ghichișeni* cu 1200, *Hinchiriș* cu 1076, *V.-Sohodol* cu 1141 suflete și în fine comuna *Criștior* (cea mai mare și mai respirată) cu 1439 suflete. Numărul străinilor în acest cerc e de tot neînsemnat.

Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura și creșterea vitelor. Atât una cât și cealaltă din aceste ramuri de ocupațiune se face și acum — cu puține excepțiuni — tot după sistemul vechiu, moștenit dela bătrâni. În economie s'au introdus, deși nu chiar pretutindenea, carăle ferecate (legate cu fer), plugurile de fer cele mai primitive, și grăpile așa numite de fer, în cari însă numai colții sunt de fer, iar grinzile, fălcelele și fusul sunt de lemn. În rari cazuri aceste două din urmă sunt și ele de fer. Pentru trieratul grâului se folosesc mașinile simple de învărtit cu mâna sau cu cai, iar pentru cernut, cele mai simple ciururi. Abia în anul trecut un consorțiu românesc din Șighiștel, Câmpanii de jos și Câmpanii de sus a cumpărat o mașină cu aburi de îmblătit grăul. Pentru îmbunătățirea nutrețului de vite ici-colea s'a introdus cultura nutrețului artificial. Se samănă mai des trifoiu și ovăs cu bicantău, și mai rar luțernă și mohor. De un timp încoaci, în creșterea vitelor, s'a început încrucișarea rasei albe-ungurești cu rassa roșie ardelenească. Cum însă pășunile sunt foarte puține și din această cauză mai totdeauna fără iarbă, vitele nu se pot desvoltă în măsură îndestulitoare.

În unele comune locuitorii pun un deosebit preț pe oierit. Acest ram de economie se practică la nordul cercului, în comunele de sub poalele munților bihoreni, și anume în: Măgură, Chișcou, Brădet, Petroasă, Gurani și Cociuba, apoi la ostul cer-

cului, în comunele Sighiștel, Cămpanii de sus, Cămpanii de jos și Fânață, în comuna din creerii munților bihoreni Poiană și în fine în comunele dela poalele codrilor bihoreni dela sud: Cămp, Colești, Briheni, Ghighișeni, V.-Sohodol și Călugări. Oieritul, de altcum, e ocupațiune foarte rentabilă. Oamenii noștri din aceste părți, păstrându-și până în zilele noastre portul național neatins, își pregătesc toate vestmintele, afară de albituri, din lâna și pieile oilor.

Este respectabil numărul acelor indivizi, cari, având puținel pământ, trăiesc aproape numai din lucrul mânilor lor și anume din tăiatul lemnului prin pădurile din feluritele părți ale țării, ori din lucrul, ce 'l prestau la fabricile de ferestraie (tăietoare de lemn de lucru și de foc) din Luncă, Sudrigiu (firme străine) și la nou înființata fabrică românească din Sighiștel. Acest ram de câștig e mai nou și nu sunt prospecte să aibă o durată lungă; cel puțin în părțile noastre, lucrul a început deja a se împușină.

Cam ca pretutindenea în apropierea munților, așa și în cercul Vașcoului, așezat și el la poale de munți, pământul e și puțin și neroditor. Sunt unele comune însă, unde pământul e în adevăr prea puțin și unde abia e potrivit pentru fânaț și, în foarte rari cazuri, pentru cucuruz, secară și grâu. Aici instinctul de subsistență a îndemnat pe oameni să recurgă la alte mijloace de traiu și anume: în Valeneagra de jos, Cămpanii de sus, V.-Săliște, Criștor, Cărpinet și Leheceni oamenii au îmbrățișat olăria, în Sărbești sumănăria (făcutul de sumane țărănești), în o parte a Vărzariului de jos și în Vărzariul de sus făuria (ferăria), în Vașcou-Bărăști făuria și cojocăria, în Cămpanii de jos cojocăria, în Cărpinet și în o parte a Vărzariului de jos se mai fac și până azi încălțămintele (cismele), cunoscute sub numele de «cisme vârzărănești» și «dela Cărpănatani». Pe lângă aceste se mai pregătesc în *Cusiș* cruci simple de peatră, în Fânațe un singur om pregătește cruci de lemn și felurite revizite bisericesti, în Dumbrăvani doi frați fac rame de ferești, în Rieni asemenea se lucră în 10—12 locuri la făcut de ferești, iar în Valeneagra de jos, pe lângă olărit, unii fac spetele de lipsă la țesutul pânzelor și a materiilor de sumane.

Toate albiturile necesare în casă, precum și vestmintele (albituri) bărbătești și femeiești, se pregătesc, în timp de iarnă,

în casa fiecărui țaran. Până chiar și pânura — materia — din care se pregătesc sumanele bărbătești și cele femeiești, precum și cioarecii bărbătești, sunt, aproape toate, țesute de mânilor femeilor.

Până când în economie bărbații și femeile, băieții și fetițele, lucră de-a-valma, — firește lucrând lucrul cel mai greu bărbații: pe atunci torsul și țesutul e rezervat numai femeilor și fetițelor. La olărit, cismărit și făurit femeile nu ajută de fel — acest lucru e rezervat bărbaților și băieților mai marișori; la spătărit femeile ajută numai întru atâta, încât ele pregătesc, torcând și răsucind, așa de lipsă la legatul sau prinsul dinților, mai lucră încă unele femei la cojoace și anume la făcutul șerpărelor (unele decorații) și a altor flori, cu cari de obicei se împodobesc cojoacele, fie ele bărbătești ori femeiești.

În prea puține cazuri țin oamenii noștri la lucru și mâni străine; în deobște fiecare își lucră lucrul său pe încetul. Totuși sumănarii, ferarii și cismarii își țin la lucru personalul trebuincios, și anume sumănarii și cismarii țin personal ceva mai mult, iar ferarii câte un ajutor; de altă parte olarii și spătarii lucrează singuri, numai în cazuri urgente lucrează olarii cu ajutoare reciproce, iar spătarii cioplesc uneori dinții pentru spete cu claca.

Afară de țesăturile de in, cânepă, bumbac și lână ce le pregătesc, precum am zis, exclusiv numai femeile și din cari se vând prea puține, toate celelalte produse ale feluriților măiestri amintiți mai sus, se lucră pentru vânzare.

Materiile întrebuințate și le procură ei în felurite moduri: spătarii își cumpără tufa și cornul, de lipsă pentru dinți, și rugul, de lipsă pentru fâlcele, mai ales din comunele Ghighișeni și Ferice. Sumănarii își pregătesc și ei materialul de lipsă prin femeile lor, îl dubesc în dubele dela Fânațe și Budureasă, dar îl procură în partea cea mai mare din Cîsnădie, Săliște (de Sibiu), Cămpeni, Beiuș etc., iar postavul de lipsă îl cumpără de prin dughenele dela noi; olarii își află «lutul» necesar în hotarele comunelor lor, tot în hotarele comunelor lor își găesc ei și vâpseala trebuincioasă și anume în gropile de unde s'a scos mai înainte lutul și în alte locuri, potrivite spre acest scop și care nu e altceva decât un fel de apă de ploaie, care, venind în atingere cu feluritele materii, primește un fel de culoare negricioasă; singur numai lemnele,

pentru arsul vaselor, le cumpără de prin pădurile episcopești, cu prețuri destul de costisitoare. Acei olari însă, cari vreau să ducă în piețe vase mai de preț, le smălțuesc «*jumultuesc*». — Spre acest scop își cumpără smălțul trebuincios din ducheana (prăvălie) și anume pentru un car de oale 5 Kg smălț («un silicat de plumb, produs prin presărarea vaselor de lut cu un amestec de năsip silicos și de oxid de plumb, care se topește în cuptor și formează o îmbrăcăminte insolubilă și impermeabilă». Vezi Enc. Rom. t. III pag. 975) cu 4 cor. și aramă de 70 fileri. Smălțuitul vaselor se practică mai des în Valeneagra de jos și mai rar în celelalte comune. Prezentăm cetitorilor noștri în alt loc câteva vase din comuna Valeneagra de jos și câteva din V.-Săliște și o spată din Valeneagra de jos. — În forma celor din V.-Săliște se lucră vasele în toate celelalte comune, unde sunt olari. Faurii sau ferarii își cumpără ferul și oțelul de lipsă din feluritele dughene; în Vărzariul de jos însă ferul și oțelul de lipsă îl aduce și ține în depozit pentru toți faurii de acolo, bătrânul meseriaș Alexandru Gavra (Șandre lui Sofie). El îl aduce cu vagonul și îl procură prin marea firmă din Oradea-mare Andrényi și anume ferul din Cugir, iar oțelul din unele orașe ale Austriei. În vremile mai din 'nainte aveam și noi două fabrici (couri) de fer: una a episcopului latin din Oradea-marea în Vașcou (de aici și-a primit orașul numele de astăzi) și alta a unui român de al nostru în o comună apropiată de Vașcou, anume în Briheni. A treia să fi fost în comuna Chișcou, de unde să-și fi primit și satul numirea sa. Pe lângă aceste fabrici de fer («*couri*») mai erau atari fabrici în comunele apropiate din comitatul Aradului: Zugău, Răstirata, Moneasă și Dezna. Azi toate aceste fabrici sunt părăsite, doar de mai vegetează vreuna în părțile amintite din comitatul vecin; noi însă n'avem nici măcar o singură fabrică de fier în văile noastre. Fosta fabrică de fier din Vașcou o înlocuește un stabiliment de electricitate, înființat pentru fabrica de marmoră, ce s'a întemeiat pe locul de lângă gară; — din fabrica dela Briheni nu mai sunt decât niște ruine, iar rămășițele fabricii dela Chișcou au perit și ele și nu li-se mai vede urma. Unii pretind să fi fost și în Petroasă o fabrică de felul amintit.

Precum putem conchide din cele înșirate, în vremile vechi, meserieșii noștri fierari ajungeau cu multă înlesnire la ferul

trebuincios, și de sine se înțelege, că și ferul erà cu mult mai ieftin ca astăzi; — tocmai pentru aceasta numărul meserieșilor ferari pe acele vremuri erà foarte mare. In Bărăști (azi o parte a Vașcoului) aproape nu erà casă, care să nu își aibă făuria sa, până chiar și preotul din loc își aveà lucrătorea și muncitorii săi. In aceste făurii multe se prelucră tot materialul eșit din fabrici. Aici se făceau fiare de plug (corfe, cioroslane, cuțițașe, ce adecă trebuià la plugurile de lemn), apoi sape, săpoaie, coase, seceri, lanțuri și toate, de ce erà lipsă in economii. Cu corfe, cioroslane, cuțițașe etc. se făceau neguțatorii întinse mai ales pe câmpia Ungariei (Dobrițin, Püspokladány) și prin Sat-mare și Careii mari, iar cu coase și seceri, prin părțile muntoase din jurul nostru și în părțile arădane. — Azi nici cugetà nu se poate la venite așa frumoase ca pe acele vremuri! S'au prăpădit fabricile vechi de fer, s'au ivit fabrici nouă și felurite; deodată însă cu fabricile vechi s'au închis nenumărate făurii și închise sunt până în zilele noastre. In Bărăști bunăoară astăzi abià avem o singură făurie, iar în Vașcou abià trei.

Cojocarii cumpără pieile trebuincioase de prin piețele din apropiere; cei ce cumpără deodată mai multe, — le cumpără din Oradea-mare. Pieile cumpărate le argălesc înșiși cojocarii. Așa de cusut, mătasa (bumbac văpsit în felurite colori) și *irha* (piele argăsită pe amândouă părțile în felurite colori) le procură din dughenele orășelelor din apropiere ori din Oradea-mare. Tot astfel și cismarii, — mai 'nainte își cumpărau și ei piei brute și le argăseau ei înșiși. Astăzi, aproape toți cismarii cumpără pielea gata din ducheau.

In fabricarea feluritelor produse nu se întrebunțează nici un fel de mașini, tot lucrul se lucră cu mânilor. Abià la vreo doi papucari se găsesc mașini de cusut sistem «Singer». Instrumentele tuturor meseriașilor se reduc deci la cele mai necesare și absolut indispensabile.

Olarii au următoarele instrumente primitive: *rotila*, pe care se fac vasele și care e făcută dintr'un fus de lemn, împlântat în pământ cu un capăt, având pe el (fus) aproape de pământ o roată oablă, făcută din o singură bucată de lemn, care e bine înțepenită pe fus și pe care în cursul lucrului olarul neconținut o învârte cu piciorul drept; ceva mai sus e o cleașcă de lemn, care cu un capăt e prinsă de scaunul pe care șede olarul,

iar prin celălalt capăt îi trece fusul, care astfel e continuu ținut în direcțiune perpendiculară. — La capătul fusului e iarăși o roată mai mică de lemn, înțepenită bine în fus așa, că pare una cu fusul. Pe această roată se pune lutul, bine frământat de mai 'nainte, care, prin învățarea rotilei și prin dibăcia mânilor olarului, devine vas. Olarul netezește vasul cu «*pieptenele*», făcut de prun, cireș ori de nuc, care e un instrument subțire, în formă de pieptene și are în mijloc o gaură pentru a putea fi ținut bine în mână. La vasul, unde în cursul fabricării lui nu încapă mâna, se ajută cu «*cârligul*», făcut din lemn spre acest scop. Vasul gata se ia de pe rotile cu ajutorul «*fir*»-ului subțire de drot galbin, ce se trece pe sub fundul vasului, prin ce acesta se deslipește de rotile. Luat de pe rotile, vasul e așezat pe lavița înăuntru atelierului, spre a se usca pe încetul, ferit de vânt. După ce s'au uscat, vasele se așează în cuptor, se acoper cu felurite bucăți de vase sparte, tot spre a fi scutite de vânt, apoi se aprinde la amândouă gurile cuptorului focul, întâiu mai mic, apoi tot mai mare, până ce vasele sunt cuprinse ceasuri întregi de o mare văpaie de foc, ce la vremea știută se lasă a se stinge pe încetul. După ce s'au răcit vasele, se scot din cuptor, se smălțuesc, apoi se reasează în cuptor, și se ard pentru a doua oară; dacă însă se lasă nesmalțuite și dacă a succes prima ardere, vasele nu se mai pun în cuptor, ci se așează deocamdată la locul lor.

Instrumentele sumănarilor sunt: acul, foarfecele și degetarul, iar spătarii au *ciontiul* (cuțit fără vârf) și *scoaba* (pentru curățitul dinților de spete). Cismarii au: capte, sule, cuțite, bisții, muștră, ciocan, cârlig, fus (de fier) pentru răsucitul aței, unelte pentru curățitul pielei și pentru a curăți printre tureci (acestora măiestrii noștri le dau felurite numiri pocite nemțești) și în fine pentru îndoitul turecilor la ciobote (cisme) unii au un fel de mașinărie. Înainte de aceasta cu vreo 20—30 ani, și câțiva înși și astăzi, nu folosiau cuie la încheiatul talpelor, ci acestea le prindeau de «*căputa*» (fața de deasupra a încălțăminteii) cu ață toarsă de femeile lor și răsucită de ei; abia la călcaie folosiau cuie de lemn, făcute și acestea de ei. — Azi, ce e drept, sunt puțini, cei ce lucră în felul acesta; cei mai mulți cismari lucră numai cu cuie și astfel «*cisme vârzărânești*» și dela «*cărpănătani*» (aceștia mai de mult făceau pentru femeile cisme roșii cu vârf ascuțit) azi-mâne nu mai găsești. 34*

Faurii (fierarii) au următoarele instrumente: foi, ciocane, ileu (nicovală), clește, cheie, pilă, baros, tăietor, sfredelitor, troacă pentru apă, stropitoare, cârlig, rașpalău (pentru netezitul copitelor la cai și boi după potcovit), jug (pentru potcovitul boilor și al cailor nărăviți) și unii mai au și tăietor de șorofe. Cojocarii au și ei aproape numai uneltele sumănarilor, și anume: degetar, ace, foarfeci și cârlig pentru întinsul pieilor.

Toți meserieșii lucrează și pe comandă. Pentru neguțători abia lucrează faurii (ferarii). Pentru aceștia ei lucrează: potcoave, cioroslane de plug, săpi, securi, topoare și lanțuri, și mai rar coase și seceri. În acest caz prețurile se fac după învoială. În genere se vinde o potcoavă de cal cu 11—12 fileri, cu 80—100 fil. cioroslan-ul, cu 125—130 fil. sapa, cu 150—180 fil. securea etc. — De altcum ei lucrează și la particulari și și pentru piețe.

Olarii, cismarii, spătarii, cojocarii nu lucră de fel pentru neguțători. Ei lucrează ori pe comandă la consăteni și privați, ori își desfac produsele lor în piețele orașelor din apropiere și prin sate (în deosebi spătarii își desfac mai mult marfa prin sate). În cazul când spătarii lucră pe comandă consătenilor, ei vând suta de spete cu 40 cor.; aceștia apoi le vând și ei unde și cu cât le pot; celorce cumpără câte una, și mai ales celorce poftesc să li-se facă spete anume și bune, li-se vinde cu 100—160 fil. bucata. Olarii vând privaților carul de oale (500—700 vase mari, 800—1000 vase mai mici) cu câte 60—65 cor., iar cu bucata vând olul cu 24—30 fil., tigaia 12—16 fil., oalele, potrivit mărimii lor, cu 20—80 fileri și mai mult, blidul și talgerul cu 10—18 fil. În Valeneagra de jos se vând vase nearse cu 4 cor. suta, arse 8—10 cor. Cojocarii vând bucata de cojoc, dintre cele mari, cu 8—16 cor., iar cele mici cu 6—12 cor. — În cazul când măestrului i-se dă pielea de lipsă pentru lucru și celelalte necesare, — i-se plătește 4—8 cor. de bucată. Sumănarii lucră și ei pentru consăteni, privați și piețe. Ceice lucră ca calfe, primesc pentru un suman, lucrat pentru jurul Orăzii-mari, 30 fil.; pentru jurul Aradului 2 cor.; pentru cioareci dela 10—20 fil. Natural, că materialul de lipsă în acest caz îl dă măestrul. Dela privați (dacă aceștia nu dau materia de lipsă) primesc pentru un suman, cusut pentru părțile aradane, 20—26 cor., pentru părțile orădane 8—10 cor., pentru părțile noastre

(fiindcă aici de regulă li-se dă materia necesară) se solvește pentru un suman (cosala, ața și postavul) 4—6 cor.; pentru cioareci, cusuți pentru părțile arădane (înțelegând aici și materia) 8—10 cor., pentru părțile orădane (cu materie cu tot) 4—6 cor., iar în părțile noastre se plătește pentru cosală (cusut) 60—100 fil. Tot cam cu acest preț se vând sumanele și în târguri sau piețe.

Cismarii lucră întocmai ca și sumănarii. Ajutoarelor (cal-felor) le plătesc pe zi câte 100—120 fil. și mâncarea; privaților le fac încălțăminte (cisme cu tureci lungi) cu 12—18 cor. pentru bărbați, cu 8—16 cor. pentru femei, cu 7—12 cor. pentru băieți și fetițe. În timpurile mai vechi o păreche de cisme bărbătești cusute cu ață se vindeă cu 5—7 cor. În piețe și târguri vând cismarii tot cam cu acelaș preț, cu care vând privaților.

Olarii din Valeneagra de jos vând marfa lor și de acasă, dar o vând mai ales în piețele din Beiuș, Ceica, Tinca și Salonta; cei din Câmpanii de sus, V.-Săliște, Leheceni, Criștior și Cărpinet încă vând vase și de acasă, dar ceice au vite de tras, se duc cu vasele până prin cele mai depărtate orașe ale țării; ei trec chiar până dincolo de Tisa și Murăș, fac călătorii cu dus și reîntors de câte 14—28 de zile, desfăcându-și marfa particularilor pe bani, dar mai bucuros pe bucate. Pe un car de vase de lut, care acasă costă 60—65 cor., ei scot, pe lângă traiul lor și al vitelor lor, câte 150—160 cor. și de multeori și mai mult. Cei săraci duc vasele în spate prin satele din apropiere și le vând de regulă pe bucate.

Cojocarii și cismarii își vând marfa mai ales în piața din Vașcou, la târguri mari însă o vând în Beiuș, Hălmagiu, Iosaș, Buteni, B.-Șebiș și Băiță. Numai pentru olari e deschisă orice piață în orice timp; tuturor celorlalți meserieși nu li-e permis a vinde decât în Vașcou, iar în celelalte orașe numai la târguri mari. Sumănarii își vând sumanele și cioarecii lor în Vașcou, Beiuș, Tinca, Oradea-mare, Aleșd, B.-Șebiș, B.-Ineu, Buteni, Iosaș și Arad, totdeauna particularilor. Faurii (ferarii), precum am amintit, vând și neguțătorilor, dar își desfac marfa și prin piețele orașelor: Vașcou, Beiuș, Hălmagiu, Iosaș, Buteni, Abrud, Huedin și Câmpeni. De regulă în piețe ei vând particularilor, dar vând particularilor și de acasă. Unicul fabricant de coase (lucrate cu mânille), Alexandru Gavra (Șandre lui Sofie) om de altcum bătrân și cinstit, își vinde și el coasele în Hăl-

magiu, Câmpeni și Huedin, unde bucata de coasă o vinde cu 160—300 fileri. În postul Păresimilor din anul curent, când l-am cercetat eu, aveă 600 de coase gata, lucrute de el și de unul din feciorii lui. Oțelul de coasă îl cumpără cu 100 fil. un kgr., iar celălalt cu 60—64 fil. kgr. Tot în piețele orașelor amintite mai 'nainte, își vând marfa lor și meserieșii ferari din Vărzariul de sus, cari acum lucră aproape numai seceri, pe cari le vând cu 100—120 fil. bucata. Spătarii, la rândul lor, vând și ei pe comandă consătenilor și particularilor, dar ei își vând productul lor prin piețele orașelor mai apropiate și mai ales pe sate, pe cari, cât e toamna și iarna de lungă, le cutrieră neîntrerupt.

Sătenii-meserieși lucrează și cu materialul lor și cu al clienților, afară de olari, cari, precum am pomenit și într'alt loc, își află materialul necesar în hotarul comunelor lor, și de spătari, cari în totdeauna trebuie să lucre cu material uscat.

Și ei între ei — consătenii — își lucrează pe plată în bani. Obiceiul de a se ajuta, gratuit, sătenii între sine, s'a stins. Și dacă chiar ajutoră cineva, — la rândul său așteaptă să fie ajutat.

Industria casnică nu are concurenți serioși, căci în părțile noastre fabrici nu sunt, iar neguțătorii abia dacă fac ceva concurență, de tot neînsemnată, produselor textile.

Până în zilele noastre încă nu s'a gândit nimenea, ca să ajutore industria casnică din părțile noastre, precum nu s'a gândit nici la aceea, ca să organizeze un atelier de atare natură: urmează dela sine, că industria românească, în simplitatea ei, nu are nici o concurență. Constatând aceasta, dăm în cele următoare numărul meserieșilor noștri după comune, lăsând ne-numite acele comune, unde sau nu avem meserieși de fel, sau și dacă este câte unul, apoi e mai mult cărpaciu decât meserieș:

În Valeneagra de jos, unde numărul familiilor e 100, avem 34 olari și 55 spătari; în Câmpanii de sus, unde sunt 65 familii, avem 14 olari; în Câmpanii de jos, unde numărul familiilor e 70, avem 8 cojocari. Acești cojocari însă lucră numai pe comandă particularilor și cu materialul acelora. În Băiță, de când lucrul în băi s'a sistat, abia mai avem 4 cojocari și un croitor de sumane, cari lucră numai pe comandă consătenilor; în Cărninț, unde avem 104 familii, sunt 10 cismari și 20 olari; în Cristoi comună cu 316 familii, avem 9 olari; în Leheceni,

unde numărul familiilor e 139, toți bărbații și băieții, afară de zece inși, sunt olari; în V.-Săliște cu 162 familii, afară de 5 inși, toți ceilalți sunt olari; în Sârbești, comună cu 79 familii, afară de 4 inși, toți exercită meseria de croitori de sumane (sumănari); în Vașcou-Bărăști cu 131 familii, avem 4 fauri (ferari), 12 cojocari, 4 papucari, un cismar și 3 măcelari; în Vărzariul de sus, cu 63 familii, azi abia avem 8 ferari, deși mai înainte toți locuitorii acestei comune muntene exercitau meseria de ferari.

Avem încă câțiva fauri români, resfirați prin cerc, dar parte fiindcă numărul lor e disparent, parte pentru că ei nu își exercită meseria regulat, noi, pe lângă toată străduința, ce ni-am dat, nu-i cunoaștem. Cunoaștem în Câmpanii de jos pe unul, în Câmpanii de sus pe altul, amândoi fauri diplomați, apoi în Călugări pe unul și încă pe unul în Luncă. De altfel prin satele noastre meseria de ferari o exercită cu predilecție țiganii. Lipsa ni-a creat încă și câțiva măestri de lemn, dintre cari unii lucră destul de bineșor la casele și alte supraedificate de lemn, iar alții la felurile unelte economice. Nu cunosc însă în tot cercul decât 3 rotari diplomați: unul în Vașcou, unul în Băița și unul în Câmpanii de jos, iar lemnari (aci) n'avem nici unul.

Precum se vede, numărul meserieșilor noștri și felul lor de muncă nu e tocmai de invidiat. Ce bine ar fi, dacă oamenii noștri, măcar acum în ceasul al 11-lea, ar pricepe că «meșteșugul e plug de aur» și ar îmbrățișa în număr cât de mare acest ram de venit sigur, l-ar studia și și l-ar însuși bine și temeinic, și l-ar și exercită în continuu spre folosul lor și al neamului nostru românesc.

Cu neguțătorii stăm și mai rău. Aceștia ne lipsesc aproape cu totul, dovadă că n'avem minte luminată și spirit de întreprindere. Abia avem în Vașcou-Bărăști 4 neguțători și un crășmar, în Criștior un dughenar-crășmar, în Poiana un crășmar, în V.-Sohodol un crășmar, în Vărzariul de jos un crășmar, în Luncă un crășmar, în Băița un crășmar, în P.-Zăvoieni un crășmar, și s'a terminat cu toată neguțătoria românească din cercul Vașcoului.

În timpul din urmă, ce e drept, s'a început un nou curent în acest cerc, relativ la neguțătoria românească. Oamenii noștri

s'au pătruns de ideea asocierii. Această idee mai întâiu s'a întrupat în comuna Cusiș, unde s'a înființat prima societate de consum. După aceea s'au înființat încă următoarele societăți de consum: în B.-Lazuri, Băleni, Ghighișeni, Șegiște, Fânațe, Luncă și Câmp. Societățile de consum din Cusiș, Fânațe și Câmp au și dreptul de a vinde beuturi spirituoase, — celelalte nu au acest drept și nici nu li-se mai acordă, ori câte rugări și apelate (recurse) ar face. Imprejurarea aceasta va micșora numărul acestor fel de societăți și va stinge și ideea asocierilor de acest fel. Cel puțin așa se prevede.

De pe terenul învățământului secundar.

De Dr. I. Radu.

Învățământul nostru secundar (licee și școli reale) e normat prin articolul de lege XXX din 1883. De atunci statele din apus au făcut reforme și progrese mari pe acest teren și astfel legea noastră a rămas aproape învechită. Oamenii școlii, pentru a ține pas cu lumea din afară, studiază cu râvnă noile reforme și cercetează, întru cât progresele din apus s'ar putea încetașeni și la noi potrivit stărilor de aici.

Problema a fost sulevată în conferințe și anchete anume, și e pe cale de a afla o soluție.

În conferința directorilor de școli secundare din districtul Sibiiului, ținută în anul acesta în Elisabetopole d-nul proto-director districtual Walther B. a pus la ordinea zilei reforma învățământului secundar și în legătură cu ea alte chestiuni de amănunte.

Fiind lucruri de actualitate, vom da un resumat al acestor debateri. (A nagyzebeni tankerület V igazgatói értekezletének jegyzőkönyve. Segesvár 1914).

I. Reforma școlii secundare în Germania, referent d-l K. Albrich, directorul liceului evanghelic din Sibiiu.

În Germania, până la sfârșitul secolului al 19-lea, numai gimnaziul pregătea tinerimea pentru universități. Școlile reale, cari la început s'au făcut din inițiativa particulară prin transfor-

marea așa numitelor progimnazii (gimnazii inferioare), susținute de unele orașe, pregăteau numai pentru cariere practice. În ele în locul limbei latine se învață franceza și se dă teren mai larg științelor reale. Mai târziu și guvernele au început a înființa școale secundare,¹ în cari se dă mai multă atențiune științelor reale, fără a eschide însă limba latină: așa numitele *licee reale* cu 9 clase. (Tot 9 clase au și liceele vechi, cari spre deosebire de cele reale se numesc *humanistice*). A urmat apoi înființarea de școale reale superioare (cu 9 clase, fără latină și greacă).

Nizuința de a deschide calea fiecărui tinăr de a se desvoltă în direcția, în care îl duc aptitudinile sale, a îndemnat pe bărbații de școală germani a face un pas mai departe, anume a schimba liceele vechi în așa numite *licee de reformă*. În acestea instrucția în cele dintâi 3 clase e o combinație a instrucției din școalele reale și licee. Limbi clasice nu se învață, ci e introdusă limba franceză cu 5, 6 și 7 ore pe săptămână, iar limba maternă se predă în fiecare clasă în câte 6 ore. Terminând clasa a 3-a, elevul își poate alege școala reală, liceul real, ori cel humanistic. Cine vrea să termine liceul, rămâne mai departe în liceul nou, care mai are două clase: a 4-a și 5-a, neramificate. În clasele acestea învață latină câte 9 ore pe săptămână (franceză numai 4 și germana 3; greacă nu se învață). De aci liceul nou se bifurcă în secția humanistică (latină cu 8 ore, greaca cu 8, franceza cu 2 și celelalte) și cea reală, cu 5 ore de latină, fără greacă, dar cu engleza 5 ore pe săptămână, iar ca studii nouă în cele 3 clase din urmă, au chimia și geometria descriptivă. Precum vedem, în liceul humanistic se dă preferință studiului limbilor clasice, iar în cel real limbilor moderne și științelor reale. E ușor de înțeles, ce rezultate frumoase poate atinge școala cu elevi, cari în chipul acesta și-au ales secția, la care au mai mare atragere și pentru care au și aptitudinile recerute. D-l Albrich ne spune, că vizitând câteva licee de acestea, s'a convins, că în clasa din urmă a secției umanistice elevii cetesc și înțeleg pe Tacit și Sofocle, fără a se pregăti anume, iar în secția reală rezoalvă cu ușurință probleme

---

¹ Școalele secundare în Germania au 9 clase și se numesc: *höhere Schulen* (universitățile: *Hochschulen*).

de maxim și minim, folosind calculul integral, sunt în stare să facă deducerea teoremei lui Brianchon, pe baza teoremei lui Pascal, fără ajutorul profesorului; au cunoștințe solide din fizică și chimie și au mare îndemânare în desemn.

II. Experiențele, câștigate pe terenul coeducației în școlile secundare din districtul Sibiu, referent d-l Csürös P., directorul liceului reformat din Orăștie.

Întăile încercări de coeducație s'au făcut la gimnaziul gr.-or. român din Brad, unde încă în anul școlar 1898/9 au fost înscrise două eleve, fiice de profesori, ca privatiste, cari au ascultat toate obiectele, afară de gimnastică. La alte licee abia din anul 1906/7 încep a se înscrie eleve (la liceul gr.-or. român din Brașov și la cel de stat din Elisabetopole). Până la sfârșitul anului 1913/14 au fost 15 licee, cari au avut coeducație, și 7, unde n'a fost. Cu totul au fost 56 eleve privatiste și 8 eleve regulate ordinare. Pe baza datelor câștigate se constată, că coeducația la aceste școli are un caracter familiar, întrucât elevele sunt aproape toate fiice ale profesorilor, ori ale altor persoane din localitate, cari stau în legătură cu conducerea școlii.

Apocape toate sunt numai eleve cu note bune, cari vor să urmeze universitatea, ori școala normală și n'au puțința să cerceteze licee de fete.

Rapoartele celor mai mulți directori se unesc în părerea, că prezența elevelor în școală e în folosul instrucțiunii: elevii sunt mai silitori, se jenează a fi dojeniți înaintea fetelor; nizuesc a fi cuviincioși și manierați, ba chiar și profesorii folosesc un ton mai cruțător, mai uman față de elevi. Rezultatele bune ale coeducației se atribue creșterii bune a elevelor și diligenței lor.

Bazat pe experiențele și procedura urmată la aceste licee, d-l Csürös cuprinde în 12 propuneri modalitățile de urmat la primirea în licee a fetelor. Conferența, având în vedere o nouă ordonanță ministerială, care oprește înscrierea fetelor în licee ca eleve regulate, precum și cercetarea în massă a școlii, — le-a rezumat în următoarele:

1. Elevele pot cercetă școala și pe viitor numai ca privatiste și numai în mod restrâns: acelea, care sunt deosebit de silitoare și capabile, și numai la institute, unde referințele locale permit.

2. Dreptul de cercetare a școlii îl dă ministrul, ori autoritatea superioară a școlii.

3. Elevele pot ascultă toate lecțiunile, afară de religie și gimnastică, sunt obligate a răspunde și a face lucrări școlare.

III. Ocârmuirea proprie a tinerimei din școlile secundare, referent d-l Dr. Péter I., directorul liceului romano-catolic din Kézdivásárhely.

Suștinerea disciplinei școlare e una din problemele cele mai grele și mai însemnate ale școlii. La cele mai multe institute aceasta cade exclusiv în sarcina corpului profesoral. În timpul mai nou, mai ales în școlile din America, au început a disciplina școlarii, dându-le o anumită ocârmuire proprie sub conducerea învățătorului. Rezultatele obținute sunt îmbucurătoare nu numai pentru disciplina școlară, ci mai ales pentru formarea caracterului tinerimei. Disciplinarea, care se exercită din afară, nu poate face adevărată ordine și nu cultivă caracterul, ea naște totdeauna oarecare rezistență ascunsă.

Elevul, care s'a deprins cu ocârmuirea proprie în școală, ca cetățean va arătă un interes mai viu pentru trebile publice. El știe din vârsta fragedă, că numai aceea corporațiune poate există, în care partea cea mai mare a membrilor se pleacă în fața regulilor stabilite. Știe, că drepturile sunt împreunate totdeauna cu datorițe și că numai acolo poate fi adevărată libertate, unde oamenii se știu stăpâni și guvernă pe sine înșiși.

Sisteme de ocârmuire proprie a tinerimei sunt felurite. (Vezi: I. Hepp, Die Selbstregierung der Schüler p. 58 ș. a.).

În districtul Sibiiului liceul evangelic din Brașov are un fel de ocârmuire proprie după sistemele din Germania și Elveția. Înainte de începerea lecțiunilor și în pauze sunt doi elevi, aleși de tinerime, cari țin ordinea. Dintre aceștia unul trebuie să fie totdeauna în sală. De ținerea curățeniei îngrijesc alți doi «funcționari». La orele de joc, alți doi conducători aleși. Funcționarii pot hotărî și pedepse pentru aceia, cari greșesc ceva; aceste pedepse trebuie să fie normate într'un regulament, votat de clasă și aprobat de dirigentul clasei. Afară de aceea, dirigentul clasei are să controleze neconținut executarea pedepselor și peste tot lucrarea funcționarilor.

D-l Dr. Péter ajunge la următoarele concluziuni :

1. E de dorit, ca școalele noastre secundare să deschidă teren mai larg ocârmuirii proprii a tinerimei la ținerea disciplinei școlare, a ordinii și curățeniei.

2. Fiecare clasă să-și aleagă funcționari pentru aceste agende: susținători ai ordinii, îngrijitorii caietelor, ai tablei, ai catedrei, pentru aerizarea salei, susținători ai ordinii pe ambitudini și la gimnastică și jocuri.

3. În curte și pe stradă au să supravegheze octavanii, cari vor fi aleși în o ședință a societății de lectură a tinerimei.

4. Fiecare funcționar e ales numai pe un timp scurt, d. e. pe o lună, pentru a lua cât mai mulți parte la această ocârmuire.

5. Toți funcționarii au să țină ședință cel puțin odată pe lună sub conducerea dirigentului de clasă, unde își vor spune experiențele și vor lua măsurile necesare.

6. Numele funcționarilor trebuie să fie afișate în salele de învățământ, în sala profesorilor și pe coridoare.

IV. Instituția cercetașilor și tinerimea școlară, același referent.

Intemeietorul acestei instituții e generalul englez Baden-Powel, căruia în războiul anglo-bur îi scăzuse garnizoana cetății Mafeking și s'a văzut silit a înrola tineri între 14 și 18 ani, cari i-au făcut admirabile servicii ca iscoditori — cercetași, — cu ducerea de porunci, aducerea de rapoarte etc. Aceasta i-a sugerat lui Baden-Powel gândul să organizeze tinerimea engleză ca cercetași și în timp de pace, deprinzându-o a se ajuta împreună, a ajuta pe de-aproapele în toate împrejurările, a crește în bărbăție și independență. În 1907 a înființat prima tabără de cercetași, în 1908 a apărut studiul acestei mișcări, iar în anul următor s'au lăsit cetele de cercetași în toate colțurile imperiului britanic. De atunci mișcarea aceasta ia proporții tot mai mari în toate statele.

Propagandiștii acestei reforme vor să îndrume omenimea spre izvorul străvechiu al puterii sale, spre natură, vor să lărgească cercul de cunoștințe al tinerimei în direcțiune practică și s'o deprindă a căuta neîncetat acele căi ale vieții, care duc la sănătatea trupească și sufletească, la perfecționare.

Întâia lege a lor zice, că în omenia cercetaşului te poţi încrede ori-când. Darea cuvântului de onoare la ei e egală cu cea mai aspră formulă de jurământ. Minciuna aduce eschiderea din societate. Cultivarea sentimentului religios, a iubirii de patrie şi a dinasticismului încă se ţine între datorinţele principale ale cercetaşilor. Cercetaşul nu suferă vorbe necuviincioase şi înjurături. Cultivă tot soiul de sporturi. Ținta lui de căpetenie e facerea de tabere, pentru care se pregăteşte temeinic. Vara ies pe 10—20 zile afară în liber, în apropierea vreunui oraş, îşi fac corturi şi îşi pregătesc toate cele trebuincioase ei înşişi, petrecându-şi vremea cu anumite exerciţii corporale, cu înotatul etc. etc.

În şcoalele secundare din districtul Sibiiului abia s'au făcut câteva începuturi (la şcoala reală din Deva şi la liceul din Petroşeni).¹

Propunerile d-lui Dr. Péter se rezumază în următoarele :

1. Mişcarea pentru înfiinţarea de cete de cercetaşi având la baza sa scopuri ideale, merită toată atenţiunea şcolii secundare.

2. Deoarece mişcarea cercetaşilor are în programul său dezvoltarea corporală, morală şi intelectuală a tinerimei, se permite introducerea ei între şcolari.

3. E neapărat de lipsă, ca cetele de cercetaşi să fie conduse de profesori.

4. Numărul excursiunilor acestor cete să fie redus şi excursiunile să fie lipsite de orice formalităţi deşarte. Şcolari mai tineri de 13 ani nu se admit.

5. Directorii şcolari să fie cu toată atenţiunea la lucrarea singuratecelor cete şi numai atunci să permită organizare definitivă, dacă s'au convins, că speranţele legate de ele sunt întemeiate.

V. Metodul direct în învăţarea limbilor moderne, referent d-l H. Iekeli, directorul liceului evanghelic din Mediaş.

Experienţa a dovedit, că nici cu ajutorul metodei aşanumit al *gramatizării*, nici cu cel *întemeiat pe lectură* elevii nu pot ajunge să vorbească şi să cugete într'o limbă străină, pe care o învaţă. De aceea s'a născut aşanumitul *metod direct*, care predă limba străină folosind mai cu seamă auzul şi vorbirea.

¹ În timpul din urmă şi la Blaj şi în Braşov.

Principiul conducător al metodei direct e: numai atunci să folosești limba maternă, când e neîncunjurat de lipsă pentru înțelegerea celei străine; dar ocolește-o ori de câte ori poți face cunoscută vorba străină prin vreo acțiune, prin intuiția de obiecte, chipuri, ori prin desemn, prin sinonime, ori descrieri, ba chiar și prin gesturi, ori mimică. (Max Walter, *Englisch nach dem Frankfurter Reformplan*, Marburg 1910 p. 9).

Deci metoda directă porcedee din limba vie și imitează, pe cât se poate, învățarea naturală de limbă a copilului. E știut, că în sufletul copilului se asociază întâi icoanele cu grupele de sunete, apoi noțiunile cu grupele de sunete, până ce în sfârșit se reproduc împrumutat. Acelaș proces trebuie imitat și la învățarea unei limbi străine vii (folosind *auzul și vorba*). Dacă un cuvânt străin scris ajunge în centrul creierului prin cetit, ori numai prin văz, devine o noțiune tot așa de abstractă ca și anumite date din istorie, ori geografie, pe cari le uităm tot așa de iute, pe cât de iute le-am învățat. Cine învață o limbă din carte, acela e legat de carte și posedă numai un tezaur latent, ori pasiv; pe când, dacă o învățăm pe calea asociației ideilor, avem un tezaur activ al limbii, care totdeauna ne va stă la dispoziție.

Metoda directă începe cu exerciții de vorbire, lucrate sistematic pe baza intuirii de obiecte și chipuri. Profesorul îndemănatăc va deprinde elevii a exprima în limba străină, ce o învață, toate acțiunile lor din școală, ori altele din afară. Intuiției exterioare îi urmează cea interioară, prin aceea, că grupează acțiunile după fazele lor și astfel elevii se dedau a judeca logic.

În deprinderile de vorbire începem a face cunoscute și noțiunile gramaticale și a le deprinde. (Un elev spune un cuvânt, altul face o propoziție cu el, al treilea spune, în ce fel de propoziție s'a folosit acel cuvânt etc.).

Foarte mare pondă se pune pe *exprimarea corectă*, se fac exerciții fonetice sistematice, cântări, scrierea fonetică, vorbirea în cor ș. a.

Pe când sistemele vechi încătușează elevul de carte, metoda directă la început dă materialul nou limbistic *fără carte*, și numai atunci începe cetirea, când elevii au învins greutatea priciperei cuprinsului și pot ceti ușor. Lectura nouă se face cu cartea închisă. Profesorul însuși cetește materia nouă. În cursul

cetirei stabilește prin exerciții de vorbire cuvintele necunoscute, pe cari le explică tot în limba respectivă prin sinonime, descrieri, chipuri, desemn, ori prin vreo acțiune, ori face pe elevi ca din conținut să afle înțelesul cuvântului, și numai în caz extrem recurge la ajutorul limbei materne. După întâia explicare a bucății de cetit urmează prelucrarea ei prin întrebări și răspunsuri, predarea conținutului din partea elevilor, scrierea lui pe tablă, și în sfârșit urmează deprinderea cetitului.

Pentru copia verborum, până la treapta mijlocie a instrucției, se folosește dicționarul unilingvistic. Înțelesul cuvintelor se lămurește în modul sus arătat (prin chipuri etc.).

Scrierile autorilor clasici din limba respectivă se explică în aceeaș limbă, și praxa a dovedit, că elevii le înțeleg mai temeinic, pentrucă se mișcă în atmosfera aceleiași limbi. Prin aceasta elevul câștigă simț limbistic, care prin continue treceri dela o limbă la altă nu se poate ajunge. Numai excepțional, când anumite pasage ar rămâne nelămurite, se permite folosirea limbei materne.

Traducerile din limba maternă sunt ținute de-a dreptul stricacioase, mai ales la început (Walter: Zur Methodik des neu-sprachlichen Unterricht, Marburg, 1912 p. 65). La finea cursului se pot face unele traduceri de texte scurte și ușoare.

Metodul direct nu scapă din vedere nici studiul gramaticii, numai cât acesta are un rol subordonat, e mai mult o resumare a faptelor limbistice și se învață în mod inductiv din combinații libere de propoziții potrivite.

Lucrările scripturistice se fac numai în limba străină: lucrări libere potrivite desvoltării elevului. Ele au ca țintă exercitarea materialului învățat.

Propunerile d-lui Iekeli, primite de conferență, sunt următoarele:

1. Conferența enunță, că învățarea limbilor străine se poate face mai cu succes folosind metoda direct. Drept aceea recomandă fiecărei școale folosirea metodei direct, ori cel puțin a așa-numitului metod intermediar, care, deși nu urmează strict toate îndrumările metodei direct, nizește a validității principiile fundamentale ale reformelor indicate de metoda direct și acceptate în toată Europa. Metoda veche al gramatizării trebuie necondiționat eschis dela învățarea limbilor moderne.

2. La folosirea metodului direct nu trebuie să pierdem nici un moment din vedere scopul învățării unei limbi străine în școală, care nu e numai scopul utilitarist de a putea vorbi și scrie cât mai bine în limba respectivă, ci e mai ales acela de a-i cunoaște cât mai adânc referințele culturale și a gusta produsele ei literare. Deci împărțirea materialului limbistic să fie cea propusă de secția limbilor moderne a societății profesorilor regi-nicolari dela noi: *a)* Pe treapta întâiu a învățământului: deprinderea elementelor vorbirei vii priu metodul direct, dimpreună cu deprinderea celor mai însemnate forme gramaticale și a tezaurului limbistic din vorbirea comună; *b)* Pe treapta de mijloc vom cunoaște în limba străină cultura națiunii respective (instituțiunile, geografia politică, vieața economică, obiceiurile, arta) și vom deprinde elevii în construcția zicerei; *c)* Pe treapta din urmă, fără a perde din vedere dexteritatea în vorbire vom cetî literatura și istoria acelei națiuni, spre scopul educațiunii literare și artistice.

3. La instrucția cu metodul direct să avem ca directive următoarele principii fundamentale:

a) Inceperea cu exerciții de vorbire și continuarea sistematică a exercițiilor;

b) Intuiția;

c) Deprinderea pronunțării corecte, cu observarea regulilor fonetice;

d) Ocolirea limbei materne și exchiderea traducerei. Traducerea are loc numai excepțional, ca mijloc de controlă în învățarea limbilor moderne;

e) Gramatica e subordonată, e mai mult resumarea faptelor limbistice;

f) Metodul direct înlătură traducerea, cât numai se poate și din lucrările scripturistice; numai excepțional admite traducere la exercitarea formelor și regulilor gramaticale.

4. Condițiunile de căpetenie pentru succesul instrucției cu ajutorul metodului direct sunt:

a) Cunoștința de limbi a profesorului, dexteritatea în aplicarea metodelor moderne pentru limbi;

b) Reducerea numărului maximal de elevi, ori introducerea instrucției limbistice în grupe;

c) Inmulțirea numărului orelor pentru limbile vii.

Școala dela mănăstirea Strâmbului, și șapte poezii vechi.

De răposatul preot **Gavriil Hango**.

Între scrisorile rămase dela iubitul meu părinte Ioan Hango, fost învățător și cantor în Măgoagea,¹ repausat în anul 1910 în etate de 74 ani, am aflat șapte poezii vechi, scrise cu litere cirile, toate din prima jumătate a secolului XIX. Autorul însă numai la una e cunoscut. Ele au ajuns în posesiunea tatălui meu prin anii 1850, dela un călugăr gr.-cat. român, cu numele Vasile Erdélyi dela mănăstirea Strâmbului din hotarul Chiueștilor, la care a învățat în pruncie ceva carte. Poeziile acestea, scrise fiecare separat pe câte o jumătate de coală în două coloane, au titlurile următoare:

1. Părinți, mie mult cinstiți — Voesc bine să trăiți.
2. Verșul Petri.
3. Verș la moartea episcopului Ioan Bob.
4. Verș la moartea lui Vasile Ciacan.
5. Verș la moartea lui Teodor Muni.
6. Verș la moartea unui prunc de școală.
7. Verș la mort.

Poezia 1. *Părinți, mie mult cinstiți*, este scrisă și subscrisă de însuși autorul ei: Paulet V. Vasilie, auditor theologiae, având datul: Die 28 Octobris S. V. 1814. Ea este o dedicație la adresa a doi călugări, cari, probabil, la datul acesta au primit cinul monahal și numele călugăresc de Grigorie și Bonifațiu. Pe pagina a doua, unde se termină poezia, pe margine, se văd două subscrieri de aceeaș mână: Basilius Erdélyi și B. Bonifatius Erdélyi or.: D. B. M. Relig., de unde s'ar putea deduce, că poezia a fost dedicată însuși învățătorului tatălui meu, adică lui Vasile Erdélyi, care s'ar fi călugărit la 28 Octomvrie 1814, schimbându-și numele de botez în Bonifațiu. Cine a fost celălalt călugăr, Grigorie, în lipsa de indicii, nu pot presupune. Din cuprinsul poeziei s'ar constată, că pe atunci mănăstirea călugărilor basiliți din Blaj eră în stagnare, și acum se exprimă bucuria, că iar se deschide «a științelor cămară» și portul călugăresc se arată iară.

Poezia 2. *Verșul Petri*, este scrisă pe dosul unei scrisori de examen în limba latină, care are datul 1808 și subscrierea elevului Georgius Moldovan; litera inițială «N» e desemnată în trei colori: negru, roșu și verde. Insași poezia este o muștrare la adresa unui student cu numele Petru, care a părăsit

¹ În părțile Dejului.

școala chiar când eră să treacă la filozofie, din cauza, că nu-mai plăceă cartea latinească, ci numai cea românească; dar autorul necunoscut îl întreabă cu sarcasm: «Dar tu, Petre, ce-ai lucrat — Diacul cel lăudat?», și apoi îi spune, că acasă nu trebuiește; deci îl sfătuește, ca să nu se lase de pagubă de cheltuelile de până acum pe la școale, făcând astfel mare supărare mamei sale, căci, având și minte bună, ar fi păcat, — ci la toamnă să se întoarcă înapoi, scriindu-se la filozofie și sfârșind apoi și teologia. În manuscris poezia nu are titlu, iar eu i-am dat titlul acesta, dupăcum îl auzeam dela tatăl meu, când năcăjiă cu ea în glumă pe un frate al meu cu numele Petru, băiat de școală.

Poezia 3. *Verș la moartea episcopului Ioan Bob*, este scrisă pe dosul unei scrisori de examen cu litere cirile, fără dat, a elevului Papp Gregorius. La sfârșitul poeziei se află datul: Blaj, 2 Octomvrie 1830, adecă ziua morții episcopului Ioan Bob, care, precum se arată în text, ar fi murit după ameazi. În poezie se amintesc și unele instituțiuni create de episcopul Ioan Bob. Autorul poeziei nu este cunoscut, iar titlul i l-am dat eu, după cuprinsul și datul poeziei, căci manuscrisul nu are titlu.

Poezia 4. *Verș la moartea lui Vasilie Ciacian*, este scrisă pe dosul unei rugări în limba latină pentru ajutor, fără dat, adresată episcopului Bob ori Leményi de un anumit Bisantius Papp. Autorul poeziei nu e cunoscut. De interes în poezia aceasta este, că repausatul student își ia rămas bun dela colegii săi după categoriile de studiu din timpul său: retori, humaniști, filosofi, principiști, gramatiști și minorparviști.

Poezia 5. *Verș la moartea lui Teoder Muni*, este scrisă pe dosul unui «Contractus» în limba latină, încheiat între Petrus și Paulus, despre un împrumut de 600 fl. cu zălogirea unui pământ, având datul Balásfalvae, 31-a Martii, A. 1823 și subscrierea Basilius Mihályi; sigur, e exercițiul de stilistică al unui student cu numele acesta. Autorul poeziei nu e cunoscut.

Poezia 6. *Verș la moartea unui prunc de școală*, este scrisă pe dosul unui fragment de predică în limba latină, iar între șirele dela mijlocul strofei a șasea se află scris: Athanasii Tohati mp. 2-i anni Humanistae, Anno 1834. Autorul poeziei nu este cunoscut, iar titlul i l-am dat eu, după cuprins, căci în manuscris lipsește, fiind tăiată partea din sus a hârtiei pe care e scrisă. — În urmă

Poezia 7. *Verș la mort*, este scrisă pe dosul unui «Supplex Libellus quo Ladislaus absolutus jam Philosophus et ad Theologiam non susceptus rogat suscipi», cu indicarea anului 1824 și subscrierea unui anumit Demetrius Rätz, adresat episcopului Ioan Bob; sigur, și cererea aceasta este numai un exercițiu de stilistică. Nici autorul acestei poezii nu este cunoscut.

Acestea sunt poeziile indicate, după istoria și cuprinsul lor. Nu sunt de ceva valoare literară, dar sunt de interes pentru vechimea lor, când poezia română abia începea a-și deschide aripile, ca să se ridice după o jumătate de veac la înălțimile la cari a ajuns azi. Apoi mai sunt de interes și pentru etnografia poporului nostru, căci ne dau dovezi și acestea despre cântecele populare dela morți și, în fine, doar și pentru câteva date istorice ce le semnaleză cu privire la școalele din Blaj.

Am căutat să aflu ceva date și despre vieța ieromonahului Vasile Erdélyi, dar până acuma n'am putut află nici chiar aceea, când a mers la mănăstirea Strâmbului și când s'a depărtat de acolo. După combinarea datelor cronologice evidente pe manuscrisele acestor poezii, a putut merge acolo numai după moartea episcopului Ioan Bob, și anume mai curând în anul 1831, după ce la școalele din Blaj s'a introdus și cursul filosofic, amintit în poezia 4.

Dar oare acest Vasile Erdélyi nu este identic cu ardeleanul «Ladislau Erdelistul, dascăl de limba latinească», candidat la școala domnească din Iași pe la anul 1817, ori cu Erdeli, profesorul pentru limba latină și franceză și pentru filosofie dela școala S. Sava din București, de prin anii 1820, — amintiți de d-l profesor Iorga (Ist. lit. rom. în sec. XVIII. vol. II. București 1901, pag. 53 și 524)?

Iată însă, ce-mi spuneă fericitul meu părinte despre călugărul Vasile Erdélyi dela mănăstirea Strâmbului și despre școala lui.

Despre vieța lui din trecut nu vorbiă cu nimeni niciodată și lumea credeă, că a fost exilat acolo, căci nimeni nu-și puteă închipui, ca un om cu atâta învățătură să se fi retras de bună voie la o mănăstire atât de săracă și de indosită de lume. El însă nici acolo nu și-a îngropat talanții, cu cari l-a dăruit Dumnezeu, căci a adunat pe lângă sine mai mulți băeți mai măișori de prin satele vecine, și în lipsa de școale românești pe atunci în jurul acela, i-a instruat în elementele tuturor învățăturilor ce puteau cuprinde cu mintea lor. Băeții se susțineau cu merinde de-acasă, iar el, fiind bărbat cucernic și orator bun, în Dumineci și sărbători mai totdeauna îi eră biseriçuța plină de popor din satele vecine, așa, că de pâne mai nu trebuia să se îngrijească nici el, nici școlarii lui, căci erau prescuri destule. Pentru alte alimente cultivă legumăritul, pomăritul și stupăritul, și ținea câteva capre pentru lapte.

Cu deosebire excelă în cuvântări funebreale și în luarea de iertăciuni, așa, că adeseori eră chemat prin satele vecine la oameni în stare materială mai bună, ca să țină cuvântări la înmormântări și să iee iertăciuni, și în cazuri de acestea totdeauna se întorceă acasă încărcat de daruri, din cari apoi făcea bună parte și școlarii săi. Eră om plăcut și vesel, dar nici în mânie,

nici în glume nu-și uită de starea sa călugărească. Trăia simplu și posturile le ținea cu toată strictețea, și aceasta o pretindea și dela elevii săi. Tot așa de simplă îi era și îmbrăcămintea și locuința, de o curățenie și ordine exemplară, cu toatecă el singur se îngrijiă de toate, căci nu erau alți călugări cu el, iar pe elevii săi îi luă în ajutor numai arareori, căci îi puneă să învețe în continuu. Elevii locuiau pe la puținele case din apropiere și pentru învățământ plăteau călugărului ceva bucate și câțiva bani. Unii elevi cercetau școala aceasta câte 2—3 ierni, iar alții o singură iarnă.

Școală se ținea numai iarna, căci în cealaltă vreme de peste an elevii mergeau acasă la lucrul câmpului și la vite. Învățământul se începeă cu scrisul și cetitul cu litere cirile din Bucovină, apoi se treceă la scrierea numerilor arabici și a literelor latine. Inceputul învățământului se făcea cu scrisul și cetitul literelor cirile, pentruca elevii să se poată folosi mai curând de cărțile bisericesti, tipărite toate pe atunci numai cu litere cirile. Terminate acestea, se treceă la cetirea Ciaslovului și a Psaltirei, apoi la cetirea Apostolului, iar paralel cu acestea se învățau cele patru operațiuni principale aritmetice cu numeri întregi: adițiunea, subtragerea, înmulțirea și împărțirea, precum și învățarea de rost a cântărilor dela sf. Liturgie deodată cu melodiile lor, pentruca învățământul să nu fie monoton și astfel obositor. Terminate și acestea, se treceă la lucrul cel mai greu, la învățarea troparelor, glasurilor și antifoanelor, precum și la a catavasiilor dela praznice, iar paralel cu acestea se învăță și tipicul dela Vecernie, Utrenie, Liturghie și dela celelalte rânduieli bisericesti, precum dela cununie, sfeștanie, înmormântări și altele, cu cari apoi învățământul de obicei se și termină.

Precum vedem, învățământul avea un caracter exclusiv bisericesc, căci și școala eră cercetată numai de tineri, cari se pregăteau pentru diecie, pentruca apoi să poată trece la cursul preoțesc dela episcopie. Dar învățatul călugăr Vasile Erdélyi nu se mulțameă numai cu împărțășirea acestor cunoștințe modeste bisericesti, ci, din când în când, le împărțășia și cunoștințe economice și din istoria naturală chiar, arătându-le și chipuri din regnul mineral, plantologic și zoologic, ba chiar și din antropologie, chipuri de cari se mirau foarte mult, — dintr'o carte mare, doară latinească. Pe rând i-a învățat și câteva cântece naționale, cari încă le plăceau mult. — Mai mult le plăceau însă poveștile din trecutul vechiu și glorios al neamului românesc, ce le spuneă sara, adunați în jurul vetrii la foc. Când le spuneă de Romulus, Remus, Roma, Traian, Decebal, Sfeștan cel Mare și Mihaiu Viteazul, le săltă inima de bucurie și pare că creșteau văzând cu ochii, iar când le spuneă despre asupririle barbare din partea Turcilor și a domnilor de pământ, de robie, iobăgie, Constantin Brancoveanu, Horea, Cloșca și Crișan etc., li se

strângea inima de durere, apoi li se încheștau dinții și pumnii de mânie și nu puteau adormi până noaptea târziu, iar dimineața se trezeau oboșiți și palizi la față. Într'astfel de cazuri îi îndemna și mai mult la învățătură, mai cu seamă pe tinerii din părinți cu stare materială mai bună, căci numai prin învățătură cât mai multă, zicea el, va scăpa și neamul românesc de apăsările cele grele dela alte neamuri și va ajunge și el la o stare mai bună.

Dar iată, cum își instruă elevii și într'alte privințe:

— Măi Ioane, agrăi odată pe tată-meu.

— Placă, Sfinția Ta.

— Tu scrii acum foarte bine.

— Sfinției Tale am să mulțimesc.

— Ba lui Dumnezeu, fățul meu, carele ți-a dat mîntea cea bună, căci fără darul lui Dumnezeu, omul ori cât ar lucra, tot nu poate face nici un lucru bun. Să știi însă, că scrisoarea este numai un meșteșug, ca să ne însemnăm lucrurile cele bune, ca să nu le uităm și să învețe și alții din ele, până trăim noi, ori după moartea noastră. — Astfel explică rostul scrisoarei.

Altădată îl agrăi;

— Măi Ioane!

— Placă, Sfinția Ta.

— Iar Sfinției Tale am să mulțimesc, căci Sfinția Ta m'a învățat și a cântă.

— Ba iarăș lui Dumnezeu, carele ți-a dat glasul cel frumos. Dar să știi, că nici vorbind, nici cântând nu trebuie să strig prea tare, căci Dumnezeu ne aude chiar și bătăile inimei. Când cântăm, trebuie să cântăm cu frica lui Dumnezeu și la înțeles, ca și poporul să priceapă învățăturile, ce se cuprind în cuvintele cântării, și toți să se umple de râvnă cătră Dumnezeu și de dragoste unul cătră altul. — Astfel explică rostul cântării, și numai pe cei mai slăbuți, dar silitori, îi laudă câteodată, ca să-i îmbărbăteze, iar pe cei mai talentați și cu progrese mai pronunțate îi laudă foarte arareori, căci zicea, că își fac numai datorița, și aceasta o privea de cea mai mare laudă pentru orice om dăruit cu mai mare dar dela Dumnezeu.

Pe unul bătauș îl agrăi astfel:

— Măi Petre,

— Placă, Sfinția Ta.

— Tu ești un fecior foarte tare.

— Dar sunt alții mai tari și decât mine.

— Drept ai răspuns, dar mai tare decât toți este Dumnezeu. Dar știi tu, pentru ce a dat Dumnezeu omului puterea?

— Pentruca să poată lucra și să aibă cu ce trăi.

— Drept ai, dar nu numai pentru atâta. Dumnezeu a dat omului puterea, pentruca să lucre și pentru cei neputincioși și pentruca să apere pe cei mai slabi decât el și nu să-i bată, cum faci tu cu cela și cu cela.

Iar pe unul de gazdă îl agrăi așa:

— Măi Vasilică!

— Aud, Sfinția Ta.

— Tu vei fi odată om bogat.

— Părinților mei am să mulțămesc, dela cari voi moșteni.

— Și lui Dumnezeu, îl întregi înțeleptul călugăr, și apoi hărniciei minții tale, de-i lucră și tu și vei cruță ca și părinții ții, căci tot darul de sus vine, dela Părintele luminilor, cum se zice la Sfânta Liturghie. — Dar știi tu, pentruce a dat Dumnezeu unor oameni avere mai multă ca la alții, iar altora nu le-a dat chiar nimic? Pentruca fiecare, în măsura averii ce o are, să ajutoreze pe cei săraci și să facă daruri la sfintele biserici în semn de mulțămită lui Dumnezeu pentru ea. — Și așa mai departe.

Astfel eră școala călugărului Vasile Erdélyi dela mănăstirea Strâmbului din hotarul Chiueștilor, mărginiș cu hotarul Măgogii. Precum se vede, eră un om cu mintea și inima la loc, și voia și știă să se facă folositor neamului său, deși într'un cerc foarte restrâns, chiar și în singurătatea din acel loc retras și departe de sgomotul lumii.

Odihnească în pace!

(Urmează cele 7 poezii, despre cari s'a vorbit mai sus, transcrise cu litere latine).

Gherla, 8/21 Martie 1913.

Folclor.

Balade populare.

IX.

Toma Alinòs.

Auzită dela *Maria Nistor Zdrenghia* din Sebeșel.

In temniță

La Băiță

Zace Toma d-Alinòs,

Voinic tinăr și frumos,

Nici mustețe nu 'nfirară

Și'n temniță că-l băgară.

Nouă ai că și-o robit,

Nime 'n lume n'o-auzit.

Când nouă ai și-o 'mplinit,

Maică-sa c-o d-auzit,

Și la Toma că s'o dus

Și din graiu așa i-o spus:

— Nu știi, Tomo-ai făcut rău,
Ori te-o bătut Dumnezeu;
Nu știi rele ai făcut,
Ori Dumnezeu te-o bătut.
Toma din graiu îmi grăiă:
— Maică, măiculeana mea,
De-ai făcut cuiva vr'un bine,
Fă și acuma cu mine:
Du-te tu la domni, fă bine,
Și te roagă pentru mine.
Maică-sa îl ascultă,
Cum ziceă, așa făceă,
La domni în sus se duceă,
Cătră ei așa grăiă:
— Domnilor solgăbirauă,
Sloboziți-mi pe Toma,
Că nouă ai o robît,
Și-acum vremea i-o venit,
Vremea de căsătorit.
Domnii rău se încruntă,
Cătră ea așa grăiă:
— Mergi, muiere, îndărăpt,
Că-ți slobod un glonț în pept!
Legea Tomii că-i făcută,
Că mâne pe prânzul mare,
Când ies domnii la schimbare,
Pe Toma-l scot la pierzare.
Trii bărdași,
Din trii orașe,
Furcile i-le gătesc

Și doi țapa i-o cioplesc!
Dacă auzeă așa,
Ea rău că se spăimântă,
Și la Toma iar mergeă
Și plângeă,
Și îi spuneă.
Iară Toma îi grăiă:
— Maică, măiculeana mea,
Du-te tu la grajd în jos
Și-mi înșală murg frumos,
Înșală-l cu nouă șei
Și 'nfrână-l cu nouă frâne
Și vină cu el la mine!
Maică-sa l-o ascultat,
Ea acasă c-o plecat,
Și murg sur o înșelat,
Și la Toma c-o plecat,
Murgu-odat'o rânchezat,
Și temnițile s-or spart.
Râncheză a douaoară,
Pe toți domnii să-i omoară,
Și toți robii că scăpară.
Iar domnii din graiu grăiă:
— Du-te, Tomo, sănătos,
C'asa ți-ai voit frumos.
— Eu mă duc, dar iară viu,
Că nouă ai am robît,
Sabia s-o ruginit;
Acum viu, s'o șurluesc,
Și 'n sânge s-o clătăresc.

X.

Corbea Haiducul.

Auzită dela *Gheorghe Zdrenghia* din Sebeșel.

Verde foaie ș-o leleă,
Corbea o mumă-și-aveă,
Ea la el că se duceă,
La Stefan Vodă întră,

Cătră el așa grăiă:
— Dare, doamne Stefan Vodă,
Ce mi-i Corbea vinovat,
De mi-l ții atât legat?

Stefan-Vodă-așă 'mi ziceà :
— Pe Corbea l-am logodit,
Iară c'o fată de craiu,
Iară 'ntr'un mijloc de plaiu:
Din săcure-i săcurită
Și din bardă-i bårduită
Și din teslă-i tesluită,
La capete-i țintuită.
Iar ei bine că-i păreà
Și la Corbea se duceà.
Dară Corbea ce-mi ziceà?..
— Ce vii la mine râzând,
Ori te-or îmbunat cu ceva?
— Nu m-or îmbunat pe mine,
Că te-or îmbunat pe tine.
C'o zis, că te-o logodit,
Iară c'o fată de craiu,
Iară 'ntr'un mijloc de plaiu:
Din săcure-i săcurită
Și din bardă-i bårdășită
Și din teslă-i tesluită,
La capete-i țântuită.
Corbea trist că îmi râdeà,
Cătră ea așă ziceà:
— Poale lungi, cătrință scurtă,
Muere nepricepută!
Aia nu-i nevasta mea,
Ci, maico, îi țapa mea,
In car' să mă pue 'n ea.
Du-te tu, maico, acasă
Și îmi scoală nouă sate,
Nouă sate
De pe baltă,
Șapte, opt,
De peste Olt,
Și județul mare tot.
Și scoate pe roibu-afară
Și vină la mine iară!
Ea acasă se duceà,

Nouă sate că sculă,
Nouă sate de pe baltă,
Șapte, opt,
De peste Olt,
Și județu-âl mare tot.
Și pe roibu că-l prindeà
Și afară că-l scoteà,
De căpăstru că-l luà,
Drumul mare și-apucà,
Cu negustori se'ntâlnià,
Ce dela târg că venià,
Cătră ea așă ziceà:
— Babă neagră și 'nfocată,
Nu țî-e roibu de vânzare,
Să-ți dau galbini și parale?
De nu-ți trebă banii mei,
Să-ți dau herghelii de cai,
Să-ți dau, babă, până 'n trii,
Să-ți dau, babă, până 'n patru,
Să-ți dau, babă, până 'n nouă,
Să ne dai pe roibu nouă.
Mută, surdă se făcea
Și drumul că și-l ținea,
La Stefan Vodă ajungeà.
Stefan Vodă o vedeà
Și lui bine că-i păreà
Și din gur-așă-i ziceà:
— Babă neagră și 'nfocată,
Nu țî-i roibu de vânzare,
Să-ți dau galbini și parale?
De nu-ți trebă banii mei,
Să-ți dau herghelii de cai,
Să-ți dau, babă, până 'n trii,
Să-ți dau, babă, până 'n patru,
Să-ți dau, babă, până 'n nouă,
Să ne dai pe roibu nouă.
— Dare, doamne Stefan-Vodă,
Nu mi-i roibu de vânzare,
Ci mi-i roibu de 'nzestrare,

Să te 'nzestrez, Măria Ta,
Ca să slobozi pe Corbea.
Iar lui bine că-i păreă,
După Corbea trimeteă
Și afară că-l scoteă;
De bătrân ce îmi eră,
Două barbe că aveă:
Cu una se copereă
Și una și-o așterneă.
Stefan Vodă ce-mi făceă?
Doi bărbieri că aduceă
Să mi-l radă haiducește,
Haiducește, chip domnește.
Dupăce se isprăveă,
Mumă-sa așa ziceă:
— Dare, doamne Stefan Vodă,
Să ii dai țoalele tale,
Să 'mbuibe roibu cu ele,
Să nu facă vreo ocară,

Vreo ocară,
Vreo măscară,
Să se ducă veste'n țară.
Stefan Vodă ce făceă?
Țoale bune că-i dădeă,
Corbea calu 'ncălecă,
Il plimbă,
'L înfierbântă,
Mâna pe mă-sa puneă,
Din dărăptu-i-o-aruncă,
Peste zid că îmi săreă,
Și din gură-așa grăiă:
— Dare, doamne Stefan Vodă,
Să mai rămâi sănătos,
Că la bună mân-am fost!
Vodă stă și cuvântă:
— Hoț viclean și blăstămat,
Mă lăsă gol, despoiat!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XI.

Mă dusei la ciobănie.

Auzită dela *Nicolae Filimon* din com. Sebeșel.

— Mă dusei la ciobănie
C'o oiță ca o mie,
Și plecai cu ea la munte,
Să mă fac bogat de frunte,
Dar mă aflai păgubit,
Că toate le-am călbejit.
Vândui piei bune și rele,
Cumpărai capre pe ele
Nădăjduind foarte tare,
Că m-oi face gazdă mare.
Plecai cu ele pe plaiu,
Nici merinde nu luai,
Făr'o coaje de mălai,
Uscată de nouă ai.
Șezui jos și mi-o mâncaiu,

Cojița cea de mălaiu.
Până coaja se gătà,
Caprele se depărtă,
Dup'o coast'or apucat,
Și eu nu le-am mai aflat.
Și căutând după ele,
O vai de zilele mele!
Mă 'ntâlnii cu văru lup,
Și zisei: măi lupe, vere,
Nu mi-ai văz't caprele mele?
El se făceă surd și mut,
Par'că nu le-ar fi văzut.
Dacă trântii băta jos,
El spuse, că mi-le-o 'ntors.
— «Ca să nu-ți fie bănat,

Știu că-ți place, ce-am lucrat: Tot plotoage,
Pe costițe Pe părauă
Tot osițe, Ciocărauă.
Pe la stâni Cât îi dosu după piatră,
Tot căpățini, Is numai spinări de capră».
Pin poloage

XII.

Radu lui Busuioc.

Auzită dela *Gheorghe Zdrengea* din com. Sebeșel.

Pe culmița dealului Când am fost mai mort de beat,
Merge muma Radului, Trei poteri că mi-am prădat,
Tot plângând și suspinând, Dar acuma că sunt treaz,
Și de Radu întrebând, Nici la șapte nu mă las,
Și pe Radu că-l găsiă Că-s voinic cu comănac,
Și din gură-așă-i grăiă: Verde ca frunza din fag,
— Radule, Răduțul maicii, Știu poterei ce să-i fac!
Lasă-te tu de hoție, Nici vorba nu isprăveă,
Să nu mori în pușcărie! Potera că-l ocoleă,
Și Radu c-așă-i ziceă: Harâmbașu-așă grăiă:
— Maică măiculeana mea, — Stați, ficii, și dați cu foc,
De hoții nu m'oi lăsa Doar ne bate vr-un noroc
Până capu'n sus mi-o stă! Dela Radu Busuioc,
Maică-sa c-așă-i ziceă: Tot în galbini să mă joc!
— Radule, Răduțule, Radu stă și îi priviă,
Al maicii drăguțule, Cătră harâmbaș grăiă:
Lasă-te tu de furat, — Harâmbaș al poterii,
Să nu mori tu d'împușcat 'Ntoarceți potera 'ndărăpt,
Și de iatagan tăiat! Să nu-ți dau un glonț în piept!
— Maică, măiculeana mea! Mi-i milă de poterași,
De furat nu m-oi lăsa, Că le rămân copii săraci.
Până capu'n sus mi-o stă. Harâmbașul n-ascultă,
Iar maică-sa-l blăstămă: Poterii poruncă da
— Radule, Răduțul maicii, Cu gloanțe în el să puște
Când în codru vei tună, Și la pământ să mi-l culce,
Trei poteri de te-ar călcă, Dară Radu ce-mi făceă?
Trei poteri de trei laturi, Gloanțele le sprijineă
Să te taie bucături! Și 'ndărăpt le trimeteă,
Radu din graiu iar grăiă: Toată potera fugeă,
— Maică măiculeana mea,

XIII.

Petru Haiducul.

Auzită dela *Gheorghe Zdrenghia* din Sebeșel.

Cine strigă, Doamne, strigă,	El din gură-așă ziceă:
Cine strigă 'n Țarigrad?	— Nu-s muere cu bărbat,
Strigă 'nălțatu 'mpărat:	Să mă dau vouă legat,
— Copii, copilașii mei,	Sunt haiduc cu comânac!
Cari auziți,	De-oi scoate ăl ciobâltac,
Cari n-auziți?	Oi vedeă ce-o să vă fac!
Să-mi aduceți iară mie,	Dară de-ți fi învățați
Iar pe Petru Haiduc Petru	Și de cineva mânați,
Din munții Catrinului,	Haideți voi în nentea mea,
Din frunza Vișdeului,	Să nu zică cineva,
Dela umbra teiului!	Că merg de frica cuiva!
Nime 'n lume nu s'afică,	Ei în nente că mergeă,
Să facă fapta asta,	Iar el după ei pășiă,
Numai trei sarii de Turci,	La 'mpăratu se duceă.
Tot călare pe cai murgi,	Impărat când îl vedeă,
Cai cu coade înodate,	Frigurile că-l prindeă,
Cu cioltare de bumbac,	La haiduc Petru 'mi bătea
Cum stă bine la băiat.	Mustățile
Culmea 'n munte și-o luă,	Brațele,
La haiduc Petru mergeă,	Și părul călcâiele.
Dedeparte, că-l vedeă;	Petru cătră el ziceă:
Când sufletul că-l suflă,	— Impărate
Vijdeiu 'ncolo se dă;	Inălțate,
Când sufletul și-l trăgeă,	De-ar fi lăsat Dumnezeu
Vijdeiu pe el veneă.	Să-se taie capul tău,
Turcii tare se'ngrozeă,	Cum și-l-aș mai tăia eu!
Dedeparte că strigă:	Da 'mpăratu-așă ziceă:
— Petre, Petre, haiduc Petre,	— Du-te, Petre 'n haiducie,
Dai-te nouă legat,	De mine să nu-ți mai fie!
Ca să nu mergi vătămat?	

XIV.

Blăsteme.

Auzită dela *Maria* lui *Nistor Zdrenghia* din Sebeșel.

La mijloc de codru verde,	Da un voinic potcoveă
Un mic focușor se vede,	În sfânta Dumineca,
Lângă el cine-mi ședeă?	Cu potcoave de aramă,

Cu cuie de sârmă dalbă.
Mândra lui pe'ci treceă
Și din graiu așa grăia:
— Turc îmi ești,
Tătar îmi ești,
De tu murgul potcovești
În sfânta Dumineca
Cu potcoave de aramă,
Cu cuie de sârmă dalbă?
Bădiș, bădișorul meu,
Facă-se pe gândul meu,
Nu mi-ai merge d-așa mult,
Murgul ți-se poticnească,
Sabia te sprijinească,
Și așa rău să nu te taie,
Num-o mână ș-un picior,

Ș-un picior cu șold cu tot!
El din graiu așa grăia:
— Mândro, mândruleana mea,
Da tu cum te-ai îndurat,
De-așa rău m'ai blăstămat?
Că eu să mă fi 'ndurat,
Mai rău te-aș fi blăstămat:
— Mândro, mândruleana mea,
Când ți-o fi lumea mai dragă,
Să-ți pice cosița 'ntreagă;
Rupă-se măregele,
Să le-aduni cu deștele;
Să-ți pice inelele,
Să te mânce rugile,
Ca pe min' gândurile!

XV.

Ibovnica 'nșelată.

Auzită dela *Maria Nistor Zdrenghea* din com. Sebeșel.

Sus în sus și mai în sus,
Sus în sus, pe râu în sus
Sunt trii căsi nevăruite,
Cu șindile-acoperite.
Dară 'n căsi cine ședeă?
O maică cu fie-sa.
Maică-sa din graiu grăia,
Cătră fie-sa ziceă:
— Nu știu, fiică, ce-i cu tine,
Că eu, fiică, tot lucrez,
Și tu, dragă, tot oftezi?
— Maico, pun mâna la piept,
Și, maico, ți-oi spune drept,
C'am avut un ibovnic,
Mândru, tinăr și voinic,
Și noi că ne-am înțeles
Și eu, maică, l-am trimes,
La târgul Brașeului
După fir
De ibrișin,

După sculuri de mătasă,
După marfă femeiască.
Și-acum veste mi-o sosit,
Că badiul mi-o poruncit,
Ca să mă duc să-l cunun.
Nu știu, duce-m-oi ori ba,
Ori mai rău l-oi blăstămă.
— Ba tu, fic-acum îndată
Frumușel tu mi-te gată,
Și te du și îl cunună...
Pân-acuma ibovnică,
D'ici încolo nănășică.
Și dacă li-i cunună,
La masă vi'ți așeză,
Păharu 'n mână-i luă
Și așa vei închină:
Să trăiești, fine, cu bine,
Să n-ajungi ziua de mâne;
Să trăiască și fina,
Să n-ajungă Sâmbăta.....

Vasile Zdrenghea.

CRONICĂ.

† Regele Carol I.

Mănăstirea dela Curtea de Argeș adăpostește, din toamna acestui an, un mormânt proaspăt. Noul ctitor al acestui minunat lăcaș dumnezeesc, regele Carol I, și-a ales loc de odihnă lângă mormintele lui Neagoe Basarab și al Doamnei Despina. Astfel amintirea marelui voevod și rege, care a redat țării și armatei românești renumele ei străbun și a așezat nouă temelii statului român prin însemnate reforme politice, economice și sociale, va rămâne pururea legată de cel mai sfânt și strălucit monument istoric al Țării Românești.

Românii din Ardeal au pierdut în acest mare domnitor un luminat binevoitor. Paginile, ce se vor scrie peste vre-o câteva decenii, pe temeiul actelor diplomatice, vor avea darul să desvelească solitudinea și dragostea sa pentru noi, pe care și-a manifestat-o totdeauna în chipul cel mai înțelept.

Așezământul nostru cultural își ține de datorie a depune o lacrimă pe mormântul marelui rege, sub a cărui stăpânire cultura românească a luat avânt în proporție egală cu progresele mari, făcute pe toate celelalte terene ale vieții publice. Înaintarea culturii naționale a devenit una din preocupările principale ale Domnului și Regelui Carol. «Puterea unui stat modern se măsoară mai ales după gradul culturii sale intelectuale» — spune la inaugurarea Universității din București, și pune drept țel al culturii românești, ca România să devină un centru de lumină în Orient. De aceea avea un așa de viu interes pentru Academia Română, al cărei președinte de onoare a fost. Cuvântările și comunicările sale istorice, ținute în incinta acestei înalte instituții, vor rămâne tot atâtea podoabe ale elocinței și științei române.

«La temelia acestui templu se află limba, această duioasă limbă românească, ce mi-a devenit îndoit de scumpă din ziua când am auzit-o răsunând pe buzele neuitatei mele copile și de când, spre a mea mângâiere, urmașii mei o grăiesc în jurul meu» — spune regele într'o cuvântare ținută la Academia Română în 1 Aprilie 1905.

Iubind așa de mult limba noastră, s'a pus serios pe studiu, a cetit ani de-a rândul și a adnotat cărțile bisericești, cronicile vechi și pe cei mai buni scriitori ai noștri. În chipul acesta și-a însușit limba bogată, ce se distinge printr'un stil energic, colorat și învrâstat cu multe expresiuni vechi și populare. Insuflețit de aceeaș dragoste pentru limba poporului, a inițiat cu cheltuiala sa, sub auspiciile Academiei, lucrarea marelui dicționar etimologic al limbei române. «Nu mai puțin însă trebuie să ne ocupăm și de viitor», spunea în ședința solemnă a Academiei, «de limba noastră, care s'a păstrat neatinsă în câmpiile roditoare ale Dunării, aceste țiuturi încântătoare, descrise cu măiestrie și într'o limbă așa de curată de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce sarcină mai dulce poate avea Academia, decât a luà sub paza sa această limbă veche, pe care poporul o înțelege și o iubește!»

În amintirea aniversărei de 25 ani de domnie, serbată în 1891, regele a înființat «Fundațiunea Universitară Carol I», cu destinația de a întreține un local de întrunire cu o bibliotecă pentru studenții universitari și de a le da ajutoare. Aceeaș solitudine a arătat-o regele Carol și culturile artelor, sprijinind dezvoltarea talentelor în artă și dând ajutoare pentru artiști.

Iar testamentul lăsat în urma sa este o dovadă clasică de înțelepciunea sa și de nemărginita sa iubire față de țara și de poporul, ce-i încredințase destinele lor.

La sfârșitul domniei sale i s'au putut repetă cu tot dreptul cuvintele elogioase, ce i le-a adresat împăratul Germaniei Wilhelm II: «Domniei înțelepte și energice a Maiestății Voastre peste un popor deștept și destoinic se datorește dacă România, după grele lupte, a devenit un membru deplin îndreptățit și cu vază în sfatul popoarelor și dacă sub sceptrul Maiestății Voastre fiecare Român se poate bucura de mândra conștiință, de a face parte dintr'un stat care, ca purtător al unei culturi străvechi, are simpatiile binevoitoare ale tuturor națiunilor civilizate».

C.

Doliul istoriografiei române. În timpul din urmă istoriografia noastră a avut să îndure grele pierderi prin moartea alor trei distinși reprezentanți ai săi.

*

În *Dimitrie A. Sturdza*, a pierdut statul român pe unul dintre distinșii patrioți din marea generație, care a creiat România contemporană și a adus în tot cursul vieții sale însemnate ser-

vicii tronului și țării. Dar și știința românească și înaltele noastre instituții culturale pierd în D. A. Sturdza pe un însemnat reprezentant. «El însuși autor de lucrări prețuite pe terenul istoric, întemeietor al numismaticii române, — spun alcătuitoarii prinosului, ce i-s'a oferit la împlinirea celor șaptezeci de ani ai vieții sale — a sprijinit necurmat tipărirea izvoarelor externe ale istoriei românești, făcând din colecția Hurmuzaki una din grijile sale de căpetenie, a dat o bază bogată și sigură cercetărilor asupra epocii de regenerare a poporului român în Acte «și Documente relative la renașterea României» și mai presus de toate, îmbogățind Academia Română cu neprețuite izvoare, cuprinzând vieață din vieața neamului nostru, a pus temelii nezugdite Academiei Române, menită să intrupeze unirea sufletească a poporului român». În anii din urmă, retras de pe arena luptelor politice, a ținut să-și încheie laborioasa vieață cu o serie întreagă de memorii cetite la Academia Română, despre cele mai însemnate fapte istorice, al căror martor a fost și el însuși.

☞ *Nicolae Dobrescu*, profesor la facultatea teologică din București, s'a stins încă în vara acestui an. Tinărul istoric a dus cu sine în groapă multe speranțe, ce le legam de spiritul său ager și pătrunzător, ca și de stăruința sa neobosită. În răstimpul scurt de abia zece ani, cât i-a fost dat dela D-zeu să-și desvoalte activitatea sa istorică, ne-a dat o seamă de lucrări ce se pot considera între cele mai bune scrieri istorice apărute la noi în acești ani. În anul 1905 a tipărit «Studii de istoria bisericii române contemporane», în acelaș an a scos la Budapesta «Fragmente privitoare la istoria bise-

ricii române». În anii următori au mai apărut: Istoria bisericii române din Oltenia, București 1906. Editura Academiei române. Un memoriu al mitropolitului Atanasie, Buc. 1906. Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu (în colaborare cu C. Giurescu), Buc. 1907. Contribuțiuni la istoria bisericii române în secolul al XV, Buc. 1907. Episcopul Melhisedec, Buc. 1907. O privire istorică asupra calendarului bisericesc, Vălenii de Munte 1908. Lecția de deschidere a cursului de istoria bisericii române, Buc. 1908. Defectuositatea alegerii episcopilor și mitropoliților la noi, Buc. 1909. Lămuriri canonice-istorice asupra sinodului, București 1909. Mitropolitul Andrei Șaguna, Buc. 1909. Introducerea creștinismului la Români, Vălenii de Munte 1910. Mitropolitul Antim Ivioreanul Buc. 1910. Istoria bisericii române, Vălenii de Munte 1913. În «Fragmentele» sale, ca și în biografia mitropolitului Șaguna s'a ocupat cu multă dragoste de problemele istoriografiei noastre ardeleni, iar în Istoria bisericii române a tratat într'o extensiune neobicinuită până acum și trecutul bisericii din Transilvania. Iată, de ce ne asociem și noi la regretele unanime, cari le-a lăsat tinărul savant Nicolae Dobrescu.

Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, fiscal comitatens al Maramurașului, și-a câștigat recunoștința generală a istoriografiei române prin Diplomele maramurașene, tipărite în anul 1900. Această importantă publicație scotea atunci la lumină pe un zelos muncitor, despre care cei din jurul lui știau de mult că îl preocupă intensiv trecutul frumosului colț de țară al Maramurașului, cu voevozii, boerii, nobilii și țărani săi români de odinioară. Volumul al doilea

avea să urmeze și eră așteptat cu mult interes. În toamna aceasta, refugiat dinaintea invaziei dușmane, s'a stins și el. Pe mormântul său proaspăt depunem și noi o lacrimă în conștiința, că Ioan Mihalyi nu a fost numai un erudit, ci și un bun Român, cu nețărmită dragoste pentru cultura neamului său, ceea ce este, în împrejurările din Maramurăș, o imensă jertfă și o strălucită virtute.

† **Poetul Dimitrie Anghel.** În împrejurări neobicinuite și dureroase s'a stins în ziua de 13 Noemvrie în Iași poetul *Dimitrie Anghel*, unul din scriitorii noștri cei mai de seamă din generația mai nouă. — Născut în anul 1872 în Iași, poetul Anghel și-a început studiile în orașul său natal și le-a urmat în Paris, unde a petrecut vreme îndelungată. Întors în țară, a dezvoltat o activitate literară foarte vie, scriind o serie întreagă de lucrări în versuri și în proză, mai multe dintre ele în colaborare cu regretatul St. O. Iosif, și distingându-se prin gingășia simțirii, prin puterea imaginației și prin finețea stilului. Lucrările sale de căpetenie sunt: În grădină (poem), Fantazii (versuri); Triumful vieții, Steluța, Fantoma, Povestea celor necăjiți (proză). În colaborare cu St. O. Iosif: Caleidoscopul lui A. Mirea (două volume, versuri), Legenda Funigeilor (poem dramatic), Cometa (piesă în 3 acte, în versuri), Carmen Saeculare (poemă istorică). Mai departe: Cireșul lui Luculus, Portrete (proză) și numeroase traduceri.

Iată, cum îl caracterizează d-l V. Savel într'un articol scris imediat după trecerea din viață a regretatului poet:

«Fire de artist de elită, Anghel a înțeles de timpuriu taina versului, pe care îl lucră ca un sculptor îndrăgostit de daltă. El a știut să aprecieze

noțiunea cuvintelor. Cuvinte de prisos nu găsești la el, deși din neașteptata lor împerechere a știut să redea imagini nouă, să evoace cu delicateță amintiri, sau să fie tranșant și ironic. Multe lucrări, cu care oricare altul s'ar fi mândrit, el le distrugeă, simțul lui estetic nefiindu-i satisfăcut, lucrarea nemulțumindu-l. Iubitor al formei rari, a imaginii care să surprindă, a analizei adânci a sufletului omenesc, artist cărui-a plăcea opera desăvârșită, așa eră Anghel.

Activitatea lui literară, prodigioasă uneori, cu lungi tăceri altă dată, și-a găsit adevărata expansiune în epoca în care revistele luaseră și la noi un mare avânt, iar publicul cetitor începuse a urmări cu atenție pe scriitorii.

Colaborarea cu Iosif, un fapt unic aproape în analele literaturii noastre, a ținut până în clipa, când cei doi poeți au hotărît de bunăvoie să o desfacă, urmându-și fiecare calea lui. S'au despărțit prietini, și vorbe grele — după cum le-ar dori mulțimea anonimă, n'au căzut între ei. Anghel și-a continuat acea minunată proză, pe care nimeni până la el nu o scrisese; fostul lui tovarăș publică poezii lirice și compuse imnul pe care azi îl cunoaște țara întreagă.

Și după acea epocă plină de fecunditate, care urmă la Anghel — un admirabil om de lume — a urmat o epocă de tăcere relativă, o urmare, poate, a surmenajului».

D. Anghel a fost cunoscut și în persoană la noi în Ardeal, de când luase parte cu alți scriitori tineri la un matineu literar din Sibiu, unde cetise ceva din lucrările sale. Trecut din viață așa de curând, ca și tovarășul său St. O. Iosif, el va trăi în lucrările sale.

*

† **Samuil Poruțiu și Alimpiu Barboloviciu.** «Asociațiunea» noastră a perdut la începutul lui Decembrie n. doi veterani membri ai săi: pe consilierul ministerial în retragere *Samuil Poruțiu* din Bistrița, fost membru fondator, răposat în vârstă de 94 ani, și pe octogenarul Vicar episcopesc al Silvaniei *Alimpiu Barboloviciu*, fost timp îndelungat directorul despărțământului Șimleu. — Samuil Poruțiu, pe vremuri un distins funcționar, se bucură de cea mai mare stimă în orașul, în care-și petrecea anii bătrâneții. — Regretatul Vicar Alimpiu Barboloviciu, o figură marcantă, cunoscută dela adunările generale ale Asociațiunii, al cărei călduros sprijinitor a fost totdeauna, s'a distins ca orator și ca zelos scriitor bisericesc.

† **Gavriil Hango.** În cursul turburărilor din timpul din urmă a închis ochii pe vecie, isbit năpraznic de o grozavă boală, preotul G. Hango, fost duhovnic la institutul de corecțiune din Gherla. Născut în anul 1862 în comuna Măgoaja din apropierea Dejului, răposatul a dus la început o viață sbuciumată, până când, rămânând văduv, a fost numit ca îngrijitor sufletesc la numitul institut. Dânsul a petrecut câtă-va vreme și în Sibiiu, fiind angajat ca arhivar-cancelist la «Asociațiune» și mai târziu ca redactor la «Telegraful Român». A fost un om harnic, care s'a interesat de toate cestiunile de viață privitoare la poporul nostru. A colaborat la mai multe foi de ale noastre, purtând condeiul cu destulă îndemănare. În numărul de față publicăm din peana răposatului comunicarea: «Școala dela mânăstirea Strâmbului și 7 poezii vechi», pe care ni-o pusese în dispoziție de mai înainte. — Odihnească în pace!

Doi mari binefăcători ai neamului. În mijlocul grijilor și necazurilor, prin care trecem, s'au ivit, ca două raze de mângâiere și de nădejde spre mai bine, două fapte marimonioase a doi frunțași de ai noștri, cari au hotărât să-și jertfească întreg rodul muncii lor de o viață întreagă pe altarul culturii naționale și al carității. Înțelegem cele două mari fundațiuni, făcute: una de venerabilul prepozit capitular din Blaj, *Ioan Micu Moldovan*, fost mai înainte prezident al Asociațiunii și acum membru de onoare al ei, iar a doua de d-l *Dr. Teodor Mihali* din Dej, distinsul nostru bărbat politic, care și până acum n'a pregetat nici-când a-și da sprijinul său la orice întreprindere culturală românească. Ambii și-au destinat întreg avutul lor considerabil spre scopuri culturale și de binefacere românești, încredințând spre administrare fundațiunile făcute de dânsii: unul Capitulului mitropolitan din Blaj, iar celălalt Consistoriului din Gherla, având ca scop, în prima linie, ridicarea culturală și economică a poporului nostru din comitatele Solnoc-Dobâca, Maramurăș, Sălăgiu și Sătmar.

Iată, cum caracterizează, în ziarul, «Unirea», marea faptă a celor doi vrednici bărbați un cunoscător deaproape al nobilelor intențiuni urmărite de dânsii:

«Istoricul an. 1914, în al cărui sân ascuns se plămădesc vremuri nouă, va avea pe cerul neamului românesc doi astri strălucitori, în numele d-lor: Ioan M. Moldovan și Teodor Mihali.

Amândoi au eșit din popor și au viețuit pentru popor.

Amândoi ar fi rămas înscriși în cartea vieții neamului românesc și dacă nu făceau nici o fundație.

Ambii fundație vie au fost pentru

cei săraci și lipsiți și tot așa vor fi, până ce vor trăi.

Ambii în biserică au văzut scutul, sub a cărui acoperire să pună așezămintele lor.

Unul a completat pe celălalt cu armonie desăvârșită, că ceea ce a făcut Ioan M. Moldovan în rândul prim pentru vechiul Ardeal, a desăvârșit Teodor Mihali pentru ținuturile cele mai expuse ale neamului din patria noastră, la cari nimeni nu s'a prea gândit.

Sufletele lor s'au întâlnit într'o ce-rească simfonie, în cântecul de mărire al neamului românesc. Și noi să nu preamărim oare grija, ce ne-o poartă prevedința divină, dacă și în aceste zile ale întărâtării neamurilor înalță sufletele noastre, cuprinse fiind de nădejdea unui viitor strălucit? Neamuri din cari răsar astfel de bărbați, cari să cheazășuiască cu sufletul și averea lor pentru biruința noastră, etern trebuie să trăiască».

Ne asociăm și noi din toată inima la urările, ce le face autorul șirurilor de mai sus la adresa celor doi mari binefăcători. Dea D-zeu, ca mărețul lor exemplu să afle cât mai mulți următori!

Casa de lectură Dr. Alexandru Bogdan. Regretatul profesor Dr. Alexandru Bogdan, înainte de a plecă pe câmpul de luptă, a dispus, ca la caz că nu s'ar mai întoarce în viață, unica sa avere: biblioteca sa, să treacă în proprietatea și administrarea corpului profesoral dela gimnaziul rom. din Brașov, servind ca bază la înființarea unei case de lectură pentru public. Voind să îndeplinească nobila intențiune a decedatului lor coleg, profesorii brașoveni au început a adună cărți românești și contribuiri în bani pentru instituția, ce-i va purta

numele. Contribuirile spre acest scop au a se adresă Direcțiunii gimnaziului gr. or. român din Brașov.

Încă o dovadă despre existența episcopiei din Șimleu. Din scrierea iezuitului Antonio Possevino despre Transilvania se constată, că la 1584 există episcop și episcopie românească în *Șimleu*, ceea ce nu s'a știut până acum. Numele episcopului însă nu e amintit, nici atunci, nici mai târziu. Există însă o dovadă, că această episcopie din Șimleu există și cu un secol mai târziu, când era vacantă. Protopopii din părțile Bihorului și Zarandului roagă în scris, *la 16 Octomyrie 1685*, pe principele Apafi să amâne alegerea de episcop, căci pe timp așa greu le este imposibil să plece la drum, fiind îngroziți și de hoji și tâlharii cari ies la drum. Iar pe de altă parte nu află cu cale a-și da voturile prin trimiși ai lor, căci aceasta ar fi nerânduială, deoarece după canoane la alegerea superintendentului 14 protopopi trebuie să se prezinte în persoană. «Noi și până acum am avut liniște — scriu protopopii — sub protecția Măriei Tale de infestările ce veniau din partea străinilor și a *vldăcilor*, nici de acum încolo nu ne putem rugă de altcineva, ... ci *sub aripile Măriei Tale în Șimleu să fie ales episcopul nostru* («hanem a Nagyságod szárnya alatt Somlyón eligáltatnék püspökünk»), căci inspecția lui de acolo ar putea face mai strânsă unirea noastră cu bisericile («Onnan való inspektioja az ecclesiákkal való uniókat szorosabban praestálhatná»).

Dupăcum se vede din cuprinsul acestei scrisori, protopopii din părțile Zarandului și Bihorului par a fi din cei căzuți în mreșile calvinismului și scutiți sub aripile protecției lui Apafi

de «infestările vlădicilor» — formulă obicinuită la confirmările unor proto-popi români din epoca calvină. Sub «unirea strânsă cu bisericile», unire ce ar putea fi propagată prin inspecția episcopului din Șimleu, se înțelege de sigur unirea cu bisericile calvine. Și astfel se poate concluda, că episcopul din Șimleu își perduse în cursul secolului XVII legătura cu mitropolia Balgradului și devenise un episcop calvinizat. Probabil, din acest motiv ne-au rămas până acum necunoscute amintirile istorice despre existența episcopiei din Șimleu. (Scrisoarea din 16 Oct. 1685 e publicată în «*Török-Magyarkori Allam-okmánytár*» vol. VII pag. 101—102). I. L.

Organizația cooperativă a Sașilor din Ardeal. Din raportul conferențiarului cooperativ al «Asociațiunii», prezentat în ședința Comitetului central din 5 Decembrie a. c., extragem următoarele date cu privire la organizația cooperativă din Ardeal:

Centrala cooperativă a Sașilor, cu sediul în Sibiiu, avea la începutul anului 1914, ca membri 252 cooperative, și anume: 184 bănci sătești sistem Raiffeisen cu 15,985 membri, 5 cooperative de consum cu 3,549 membri, 5 cooperative pentru valorizarea vinului cu 158 membri, 1 moară cooperativă cu 36 membri, apoi: 1 centrală a cooperativei de consum, 1 centrală a cooperativei pentru valorizarea vinului și Cassa de păstrare din Sibiiu (Her-mannstädter Allgemeine Sparkassa).

Din cele 184 bănci Raiffeisen au prezentat 177 socotelile pe anul 1913, din cari socotelile extragem următoarele date: Fondurile de rezervă erau K 1.444,528-63; depunerile, în mare parte dela săteni, K 10.079,131-33; venitul curat: K 192,703-28. Creditele necesare pentru băncile sătești, Centrala

le exoperează sub condiții avantajoase dela Cassa de păstrare generală din Sibiiu. Aceste credite la finea anului 1913 au ajuns suma de K 6.192,347-87. Imprumuturile date de băncile sătești ating cifra de K 15.383,190-62. Aceste imprumuturi s'au dat în mare parte cu 7 și $7\frac{1}{2}\%$.

Cooperativele de consum au vândut sătenilor în anul 1913 marfă de K 1.095,977 și au împărțit la finea anului o rebonificare specială după marfa cumpărată de săteni, în suma de K 14,930. Ele își procură marfa în mare parte prin centrala din Sibiiu. Organizația cooperativă a Sașilor este pusă pe o bază solidă. Cooperativele desvoaltă o activitate intensivă și prețioasă pentru înaintarea economică, culturală și națională a poporului săsesc.

Cătră onor. noștri cetitori! Aducem la cunoștința onor. noștri cetitori, că publicarea lucrării d-lui Dr. *Sextil Pușcariu: »Istoria literaturii noastre vechi»,* se va continua mai târziu, deoarece autorul fiind mobilizat, nu și-a putut revizui manuscrisul și nu poate face corecturile necesare.

DIN VIAȚA ASOCIAȚIUNII.

Despărțăminte. Mai mulți intelectuali români din Budapesta au cerut înființarea unui *despărțământ* în capitală. Cererea s'a aprobat, și cu înființarea proiectatului desp. a fost încredințat Dl I. Ciocan, prof. universitar în pensie.

S'a înființat un nou desp. în *Huedin*. Director a fost ales Dl Dr. Andrei Pop.

Desp. *Oradea-mare* s'a reorganizat, alegând de director pe Dl Dr. Ilie Stan, canonic.

Direcțiunea desp. *Beiuș* a propus înființarea unui nou desp. în Vașcău. Cu convocarea și conducerea adunării de constituire s'a încredințat Dl Dr. *I. Ciordaș*, adv. în *Beiuș*.

Despărțământul Cincul-mare este pe cale de a se reorganiza.

*

Agenturi. S'au înființat agenturi: în Proștea, despărțământul *Agnita*; în Măciova și Iaz, despărțământul *Caransebeș*; în Chirău, despărțământul *Gherla*.

*

Taxe întrate dela despărțăminte.

În urma circulareii adresate de birou cu Nr. 1811 dela 7 Noemvrie 1914, următoarele direcțiuni de despărțăminte au trimis cassei centrate taxele încasate, anume:

1. Dir. desp. *Aiud-Teiuș* K 187—
  2. „ „ *Băsești* „ 104—
  3. „ „ *Săliște* „ 136—
  4. „ „ *Viștea* „ 646-80
- raportând, totodată între altele, și asupra situației financiare a despărțămintelor.

Ținem să relevăm aici cu laudă, și pentru a servi ca îndemn și pentru alții de a face asemenea, o parte din raportul, ce ni-a fost prezentat de d-l *Pavel Borzea*, paroh, directorul desp. *Viștea*, care ne-a dovedit că, și în împrejurări excepționale ca cele de azi, se poate lucra cu succes în interesul Asociațiunii.

Iată o parte a numitului raport:

«...Conducerea despărțământului *Viștea* și-a dat silința ca, în cursul anului 1914, să satisfacă tuturor datoriștelor luate asupra sa prin înființarea acestui despărțământ.

Suntem aproape la finea anului și suntem siliți a constată, că silințele noastre au reușit numai în parte. Cauza este în primul rând *mobilizarea*, în urma căreia nu am putut ține adu-

narea generală cercuală, stabilită pe 2 August în Arpașul de jos, cu care ocaziune aveam de gând să potolim cerințele, cari până atunci nu au fost împlinite. Altă cauză e neinteresarea unora dintre cărturarii noștri, conducători culturali ai satelor, cari nu se însuflețesc de problemele mari ale Asociațiunii, fiind total absorbiți de nevoile lor particulare».

Se înșiră apoi, cu numele, membrii actuali ai despărțământului, anume:

Fundatori	1
Pe vieață	6
Ordinari	16
Ajutători	356

în total membri 379

Din conspectul special se vede, că în toate cele 16 comune aparținătoare despărțământului sunt *membri ajutători*, mai mulți sau mai puțini, și în 14 sate sunt *agenturi și biblioteci populare* ale Asociațiunii, deși desp. a fost înființat numai în toamna anului 1913.

Numai 3 agenturi nu-și achitaseră taxele până la trimiterea raportului sus numit.

Urmează, apoi, înșirate numele persoanelor și agenturilor dela cari s'au încasat taxele înaintate comiteului central.

Arată, mai departe, specificat, că s'au mai trimis în cursul anului, odată K 123-40, altă dată K 188—, altă dată K 30— și altă dată K 58-40, la oaltă K 399-80, cari cu K 646-80 trimise în zilele trecute, fac în total K 1046-60, rămânând încă un rest de plată de K 160—. Despre această sumă restantă se spune în raport: «*Restanțele ce le mai avem . . . ne vom sili să le încasăm și administrăm.*»

Publicând aici circulara, care până acum a ajuns numai în mâna domnilor directori și, poate, a comitetelor cercuale ale despărțămintelor,

rugăm din nou organele conducătoare ale despărțămintelor, să-și dea toată sili-nța a încasă și administreze cassei centrale taxele dela membri și, în același timp, rugăm și pe domnii membri de toate categoriile, cari primesc „Transilvania“, să-și achite taxa, nerămânând nici în anul 1915 în restanță cu achitarea acesteia și înlesnind, în chipul acesta, funcționarea „Asociațiunii“, a școalei sale și a celorlalte instituții ce-i aparțin.

Prelegeri economice. Dl Dr. Teodor Mihali a pus la dispoziția Asociațiunii suma de 5000 cor. și un plan de muncă pentru propaganda economiei raționale în cadrele Asociațiunii. Propaganda se va face mai ales în comitatele Solnoc-Dobăca, Sătmar, Maramurăș și Bihor, după restabilirea stărilor normale în țară.

Cursuri de analfabeți. Comitetul central, în ședința sa din August a. c., a votat câte un premiu de 25 cor. următorilor învățători, cari au ținut cursuri de analfabeți: Ioan Cioban și Teodor Corbean din Gălgău, Ioan Micu din Lupoia; Emil Sirb din Chechiș și Iulian Barzu din Petriș. Recunoștința s'a exprimat preoșilor: Augustin Podoabă din Gălgău și Demetriu Murășianu din Chechiș.

Cursuri de dantelerie. Comitetul central a decis, să se țină în vara a. c. 2 cursuri de dantelerie: unul în Săliște și altul în Orăștie. S'a ținut în August cel din Săliște, condus de d-ra Lucreția Iosif, la care au luat parte 30 de eleve. Încheierea cursului s'a făcut prin expunerea lucrărilor executate. La încheiere a luat parte și președintele Asociațiunii, d-l A. Bârseanu.

Al doilea curs s'a ținut în Decembrie în comuna Tuștea (desp. Hațeg) sub conducerea d-rei Tiberia Barciannu.

Muzeul „Asociațiunii“. Colecțiile Muzeului s'au îmbogățit cu: 16 monete vechi, dăruite de D-l Emanuil Irimie, învățător în Iaza; 25 obiecte vechi de fer și 7 monete de aramă, dăruite de D-l N. Răchișan, neg. în Săsciori; 12 modele de cusături și 10 oprege, port bănățenesc, dăruite de D-l Iuliu Codarcea, farmacist în Ecica; 2 cămăși vechi, port din Iara, dăruite de D-l Teodor M. German, din Leș; una monetă de argint, cu efigia împăratului Traian, duruită de D-l Artimon Blăjanu, preot în Obreja; 4 monete de argint, dăruite de D-l V. Stoian, paroh în Ghijasa de sus; una monetă de bronz din 1704, duruită de D-l Simion Păloșan din Cața; 9 monete de argint, aflate în comuna Hădărău, și dăruite Muzeului de D-l Petru Sabău.

Cărți distribuite gratuit soldaților răniți și bolnavi. Asociațiunea a distribuit soldaților răniți și bolnavi români, din diferitele spitale militare și din cele improvizate de Crucea roșie, în diferitele orașe și sate ale Monarhiei Austro-Ungare, în lunile August—Decembrie 1914, în total 5520 exemplare cărți și anume: în Besztercebánya, Blaj, Brünn, Budapesta, Cislădie, Cluj, Comarom, Cașovia, Făgăraș, Graz, Hațeg, Liptószentmiklos, Praga, Năsăud, Seghedin, Sarajevo, Sibiu, Tata, Turnișor, Timișoara, Trient, Viena, Zagreb, în unele locuri trimițându-se cărți de repetiție-ori. Valoarea cărților trimise este de K1656, plus porto postal.

Biblioteca populară a „Asociațiunii“. Pentru anul 1914 și anume pentru lunile: Septembrie, Octombrie, Noiembrie și Decembrie au fost anunțate următoarele 4 cărți: *Poezii*, de Ștefan O. Iosif; *Povestiri din viața țărănilor*, cartea a III-a, de I. P. Reteșanu; *Cheia de aur a raiului*, traduc-

cere din nemțește, și *Din trecutul Românilor ardeleni*, de Dr. I. Lupaș.

Împrejurările excepționale, cari au venit pe neașteptate, au adus cu sine ceva întârziere la tipărirea și expedarea cărților, precum și unele schimbări. Astfel am înlocuit Poeziile de Șt. O. Iosif, cu *Boalele lipicioase*, de Dr. I. Chitul; Cheia de aur a raiului și *Din trecutul Românilor ardeleni*, le-am înlocuit cu 2 cânticele din *Povestea vorbii*, de A. Pann.

Cărțile acestea, dimpreună cu Calendarul Asociațiunii pe 1915, s'au expdat la adresa membrilor ajutători.

Aceia dintre membri, cari nu vor fi primit broșurile și Calendarul, să binevoiască a ne scrie, încă înainte de sfârșitul anului, ca să le putem trimite altele.

Biblioteca poporală a Asociațiunii se va sistă pe anul 1915.

Având în vedere situațiunea excepțională, creată prin evenimentele războinice, în urma cărora poporul nostru a suferit și va suferi pagube materiale însemnate, așa încât pentru anul viitor nu putem aștepta un număr mai însemnat de abonați la Biblioteca poporală, având mai departe în vedere, că distribuirea broșurilor din Biblioteca poporală în împrejurările actuale se face cu greu și de multeori este cu totul nesigură, — comitetul central al Asociațiunii a decis, ca pentru anul viitor 1915 editarea acestei biblioteci să se sisteze.

Din „Transilvania», revista «Asociațiunii», din cauza lipsei de mijloace materiale, în anul 1915 se va scoate numai unul sau doi numeri.

Demisiunea d-lui Octavian Goga. Secretarul literar al «Asociațiunii», d-l *Octavian Goga*, aflător în concediu din

Maiu 1913, și-a înaintat demisiunea sa cu ziua de 1 Noemvrie v. 1914. Postul de secretar literar deocomdată va rămâne neocupat.

BIBLIOGRAFIE.

Dr. I. U. Iarník: „Gespräche mit verwundeten Soldaten rumänischer Abkunft» (Convorbiri cu ostași răniți de viță românească), Prag, 1914 (editura autorului). — O nouă dovadă de iubire față de neamul nostru a cunoscutului filoromân Dr. I. U. Iarník, profesor la Universitatea din Praga, membru de onoare al Asociațiunii. Voind să vină în ajutorul medicilor și al personalului ajutător, cari îngrijesc în felurite spitale de număroșii răniți români și nu cunosc limba noastră, eruditul profesor a scris o samă de întrebări și răspunsuri, mai des folosite la tratamentul răniților și bolnavilor. Întrebările și răspunsurile acestea, însoțite de o scurtă introducere, sunt tipărite paralel, pe trei coloane (cu totul 5 pagini): 1) nemțește sau boemește, 2) românește, scris fonetic pentru străini, 3) corect românește. Autorul pune gratuit și franco broșura sa la dispoziția celor interesați (adresa: Praga 549—II). De asemenea se declară gata a transcrie scrisorile dictate de răniții și bolnavii, cari nu știu, sau nu pot scrie, și a le trimite la destinație; totodată a înlesni neștiutorilor de carte împărtășirea veștilor de acasă, transcriindu-le în scrisoare nemțească sau boemească. — Mulțămim din suflet stimatului nostru prieten din Praga pentru această nouă și frumoasă dovadă de dragoste, adusă în aceste vremuri grele. Cei interesați credem, că se vor folosi cu bucurie de oferta marimonioasă a bunului și statornicului nostru prieten. A. B.

Nr. 1811—1914.

Circulară

cătră d-nii directori ai despărțămintelor «Asociațiunei» în scopul încasării taxelor restante pe anul 1914.

Domnule Director!

Împrejurările excepționale, prin cari trecem, au cauzat, fără îndoială, o sdruncinare și stagnare a multor din îndeletnicirile pacinice ale vieții.

Cu toate acestea, în genere, munca pacinică își urmează cursul său neschimbat în multe privințe.

Poporațiunea dela țară își continuă, cu multă încordare, lucrările agricole și casnice, silindu-se a înlocui, încât îi stă în putință, pe cei duși în războiu, ca astfel să asigure recolta anului viitor și, prin aceasta, existența tuturor.

Meseriașii, industriașii și comercianții, cari nu au fost chemați la oaste, de asemenea își continuă, cu multă stăruință, lucrările pentru satisfacerea zilnică a trebuințelor publicului, avizat la munca lor.

Întregul organism al statului funcționează în regulă.

Școalele, începând dela cele din sate până la universități, s'au deschis pretutindeni.

Societatea noastră încă își continuă lucrările sale obicinuite. *Biroul a făcut pregătirile pentru adunarea generală din a. c.*, care eră să se țină la 15/28 August în Năsăud și care, din cauza împrejurărilor excepționale, s'a amânat pe mai târziu.

Comitetul central și-a ținut ședințele în sensul statutelor, rezolvind afacerile curente.

S'a continuat cu *scoaterea revistei «Fransilvania»*, al căreia Nr. întreit 7—9 cuprinde, în întregime, ca și în alți ani, *raportul general* al comitetului central pe anul 1913 cătră adunarea generală și *lucrările secțiilor* în anul de gestiune 1913/14, cu anecele lor.

De asemenea s'a continuat *publicarea «Bibliotecii populare»*, scoțându-se și Calendarul pe anul 1915.

Cursul la *Școala civilă de fete a «Asociațiunii»* s'a început la 4 Septemvrie n. a. c. și prelegerile urmează regulat.

Conferențiarii «Asociațiunii», neputând eși acum la sate pentru a adună poporul, a țineă prelegeri, a înființă însoțiri etc., pregătesc lucrări scripturistice: scrieri pentru popor, statute și regulamente pentru însoțiri ș. a.

Despărțămintele și agenturile încă au lucrat în continuu până la sfârșitul lunei Iulie. Unele din ele au ținut și adunarea cercuală pe a. c. Cu începutul lunei August însă, despărțămintele nu au mai putut continua cu ținerea adunărilor cercuale, cari, eră obiceiul a se țineă tocmai în jumătatea a doua a anului

În chipul acesta conducătorii despărțămintelor au sistat atingerea lor cu poporul și îndeplinirea îndatoririlor impuse prin statute, între cari se numără și *încassarea taxelor* dela membri.

D-Voastră însă știți bine, domnule Director, că «*Asociațiunea*» se susține, mai ales, *din taxele dela membri*, cari pe anul 1914 au fost preliminate cu suma de cor. 22000, din care, până acum, a încassat numai o parte minimală.

Ne adresăm, deci, D-Voastre, domnule Director, cu rugarea, să binevoiți a stăruî, întrucât permit împrejurările din despărțământul D-Voastre, *pentru încassarea taxelor restante* dela membri pe anul curent și a le înainta cassei noastre centrale *până la finea acestui an*, făcând astfel posibil instituției noastre să-și urmeze în mod normal activitatea pentru binele poporului nostru.

Ar fi păcat, că această instituție cu o menire așa de frumoasă în mijlocul poporului nostru pentru a cărei dezvoltare înaintașii noștri au adus atâtea jertfe, să se poticnească tocmai acum, după o existență de peste 50 ani, din lipsa de interes a celor mai aleși fii ai neamului nostru.

Primiți, Vă rugăm, încredințarea deosebitei noastre stime.

Sibiu, 27 Noemvrie 1914.

Andrieu Bârseanu,
prezident.

Romul Simu,
secretar subst.